

zápisník 1958

měsíčník pro politiku a kulturu • červenec-srpen

Lze-li důvodně očekávat, že na východě Evropy se časem zrodí nový typ demokracie, pak dnes je na této cestě nejdále Polsko: Země, kde desítky malých svobod jsou zatím převáženy součtem desítek větších nesvobod; země, jejíž vůle po svobodě je však tak silná, že lze hovořit

O svobodě pragmaticky . . . * strana 2

"Socialistický realista" č. 1 . . . strana 4

Zosobněním této vůle po svobodě je na příklad polský spisovatel Marek Hlasko, jenž se hlásí ke vzpouře jako nejlepšímu výrazu nenávisti k teroru, útlaku a nespravedlnosti. Svě kredo vzpoury uveřejnil v cizině, neméně se chce vrátit domů, protože 'dnešní Polsko je zemí výjimečnou pro spisovatele'.

Kapitola z dějin apatie . . . strana 7

Komunismus je dnes většinou hnutím robotů, bez nadšení, které mu v počátcích každé komunistické revoluce přinášeli její organizátoři a pozdější oběti. Vidíme to na 'spontánních' demonstracích právě tak jako na vyzrálém realismu četných intelektuálů, kteří vystřízlivěli ve španělské občanské válce .

Pokus o naději . . . strana 9

Součástí 'hněvu mladých' je také teorie čekání. Považuje současné problémy za tak spletité, že je marno se s nimi potýkat, dokud je nevyřeší technologický pokrok příštích dvaceti let.

Podstata vážných problémů se často nejlépe objasní v neformálním rozhovoru. Poměr mezi Čechy a Slováky je vážným problémem, který se nás dotýká. Otiskujeme proto jeden z nejzávažnějších dokumentů,

Rozhovor o Slovensku . . . strana 11

Báseň režimního básníka Josefa Kainara 'Podzim 1956' vyšla shodou okolností v červnu — v měsíci popravy Imre Nagye . . . strana 2

P o z n á m k y: Otázky agrese • Tisk exilový a jiný • Reflexy v kaluži • Z dopisů

O SVOBODĚ PRAGMATICKY

PODZIM 1956

Ivan Zvěřina

Josef Kainar

*Protože viděl trochu víc než jini,
vzali mu oči.*

*Protože cítil trochu hloub než jini,
vzali mu z prsou
jeho srdce.*

*Protože tolik miloval svou zemi,
zvedli ho za krk do vzduchu.*

Jenom se, horo, nevypinej k mrakům!

Nekleň se, čelo, novou myšlenkou!

*Zastav se, čase,
jaka v těle krev!*

Ale ta hora,

ona dál se vzpíná,

čelo se klene novou myšlenkou,

nad pusťou táhne vítr, píseň, čas,

— a krev,

a krev, ta toče.

Západní novinář, který jede do Varšavy z Vídně přes Moravu, obvykle nevynechá z popisu své cesty tento zážitek: jakmile opustí rakouskou celnici a dobrasrdečnému celnímu úředníku dá poslední sbohem, náhle jakoby se zatáhla obloha. Ztrnulé tváře po zuby ozbrojených československých hraničářů, ostatně dráty a kulometry, na domech, nádražích v kancelářích samá hesla, zakřiknutí a zamračení lidí. Nekonečná pasová kontrola, prohlížení podvozků pod vagony. Pak několik hodin jízdy touto tmou — až zase na polské hranici vyjde slunce a usměje se první člověk. Celník nedbale prolisťuje americký, či britský pas, vlepi razítko a řekne, “doufám, že se vám v Polsku bude líbit”.

Na ulicích Varšavy dostanete koupit americké a britské a francouzské noviny, říká západní novinář. Studenti krakovské university vědí víc o západní literatuře a posledních zjevech amerického jazzu, než naši v Americe.

Pak přijde krize na Blízkém východě. Západním pozorovatelům neujde, že Titova Jugoslaviie zachovává přísnou neutralitu a ačkoli také odsuzuje vylodění amerických jednotek v Libanonu, usiluje o vlastní smírné řešení za pomoci Indie a jiných neutrálů. Naproti tomu Polsko papouškuje po Moskvě, Praze a Pekinu rozhořčení celého “mírumilovného” socialistického tábora, který prý nemůže stát stranou. Ovšem, těmto pozorovatelům také neučikne, že Gomulka vždy přichází jaksi s křížkem po funusu. Říkají: i v tom je svoboda Polska, že se k nechtutným projevům mezinárodního komunismu může připojit až poslední.

Definovat svobodu bylo vždy obtížné. Definovat svobodu Polska je téměř nemožné. A přece tam svoboda je, svoboda základních pojmů jako třeba hrdoť, i svoboda zdánlivých nicotností: úsměv celníka na těšínské hranici, ledabylost při prohlídce cizího pasu, přátelské uvítání. Je to možnost dělat, co chci, nebo nemuset dělat, co ostatním je příkazem, i možnost dělat to až naposled.

V Gdanskú postavili novou loď. Po prvé po mnoha letech ji nemuseli odvést jako povinnou daň Sovětskému svazu a vztýčili na ní polskou vlajku. Druhou loď, která se ještě dokončuje, koupilo Svýcarsko. I to je svoboda.

Víme z vlastní tragické zkušenosti, že svobodu přijímat hospodářskou pomoc Západu jsme neměli už ani jako nominální demokracie v roce 1947. Polsko podepsalo ve Washingtoně dva protokoly o dolarové půjčce a hospodářské pomoci.

Řekl jsem, že definovat svobodu Polska je téměř nemožné. Definice však stojí za pokus, když vyjdeme z toho, že před dvěma lety nebylo skoro nic a dnes je něco, nebo porovnáme-li to “něco” v Polsku s oním neměnným “nic” v Československu, Východním Německu nebo Maďarsku. Objevíme pak až neuvěřitelné měřítko svobody: v Polsku se poslouchá zahraniční polský rozhlas, čtou se nejen londýnský Times, ale polské exulantské časopisy a polští exulantští spisovatelé. Spisovatelé v Polsku píší do exulantských novin. To je nepopíratelná svoboda. A je to pře-

ZÁPISNÍK 1958

měsíčník pro politiku a kulturu

vydavatel

UNIVERSUM PRESS CO.

Adresa:

15 Vandewater Street,
New York 38, N.Y.

Roční předplatné:

USA a Kanada: 4 dolary, v ostatních zemích 4 dolary, s letectvým doručením 7 dolarů. Předplatné adresujte na vydavatele.

Rukopisy se nevracejí. Redakce si vyhrazuje právo zkracovat text

devším dvoustranná nebojácnost: čtenář se nebojí číst, co mu exil říká, posluchač vykládá stanici, jež nedávno byla cestou k velezradě. Režim se nebojí jím to dovolit nebo, chcete-li, boj se jím v tom bránit.

Ale i strach — nebo nebojácnost — Gomulkova režimu má své meze. Chceme-li objektivně posuzovat polskou svobodu, nestačí porovnávat jen se stavem před říjnovým převrácením 1956, nestačí jen zjistit, jaké měřítko svobody Poláci od té doby získali. Třeba i konstatovat, kolik z ní zase ztratili. A tady přistupujeme k tragičtější kapitole: k oprávkám, jež se polské svobodě v poslední době kladou periodicky na šíji ve jménu střízlivé politiky a dobrých sousedských vztahů. Západní tisk tomu s oblibou říká, že Gomulka zase jde po napnutém provaze nad černou propastí, a táže se, kdy spadne.

Úřad cenzora, kterému se v posledních měsících dostává stále větší moci a na jehož pokyn byl proveden přepad Jasně Gory, začíná přitahovat uzdu i na poli kultury, mezi těmi intelektuály, kteří vyvolali vlnu nadšení polského "Jara na podzim" v šestapadesátém roce a dnes otevřeně prohlašují, že Gomulka zklamal jejich naděje. Podívejme se znova na Hlasku. Vždyť už jen sama skutečnost, že v polském písemnictví je dnes člověk, jenž staví vzpouru jako nejvyšší ideál dnešní doby, je měřítkem nejskutěčnější svobody. Je současně jejím zkušebním kamenem. Sazba jeho knihy *Hřbitovy* byla censurou rozmetána. Promítání filmu *Osmý den v týdnu*, natočeného podle Hlaskovy stejnojmenné novely, zakázal sám Gomulka. A přece se Hlasko chce vrátit k návštěvě Západu domů, protože "Polsko je zemí výjimečnou pro spisovatele a stojí za to tam žít a snášet všechny důsledky".

Pro spisovatele může být výjimečnou zemí jen ta, kde může tvořit, a kde se něco děje. To je nesporný znak svobody. Ostatně, na poli kultury — nebo chcete-li zábavy — v Polsku se dějí zvláštní věci, zcela nesyčkané v ortodoxním řádu jiných satelitů. Skupina varšavských divadelníků vyjednává s New Yorkem o práva uvést v Polsku zhudebnění Shawova *Pygmalionu*, jež se pod jménem *My Fair Lady* stalo sensací Broadwaye. Polsko obslalo soutěž královny krásy vesmíru v Kalifornii, po prvé, co se komunistická země zúčastnila tak vyložené "kapitalistické" události. Nakonec uvedu věc skutečně neuvěřitelnou: někdo v Polsku, nevím kdo, ale to je jedno, zkoumal veřejné mínění, aby se zjistilo, kdo je nejpopulárnějším mužem v zemi. Na prvním místě byl stále ještě Gomulka, na druhém Hlasko, na třetím kardinál Wyszyński.

Někdo bude namítat, že toto nejsou vážná měřítka svobody. Jiný řekne, prosím vás, když je v Polsku taková svoboda, proč pokaždé, když přijede vyletní parník s Poláky do Kodaně nebo Stockholmu, odjíždí jich domů méně, než jich přijelo? Jak tedy lze měřit svobodu? Přeciť si ústavu země? Vždyť jsou státy, jichž ústava je výrazem dokonalosti lidské svobody, a jejich lid přece svobodu nemá. Domnívám se, že nejrealističtější měřítkem svobody je součet právě těch zdánlivě nicotných svobůdek, úsměvů na hranici, buřičských volání po vzpouře, i kdyby nebyla ničím jiným než máváním po větrných mlýnech, těch možností dělat či nedělat anebo udělat až naposled, a nakonec i možnosti odjet z Kodaně parníkem a nevrátit se, když už toho má člověk dost. A pak ovšem stejně pečlivě provést součet nesvobod, i těch nejmenších, a dát je obě na váhky. Snad v Polsku převažuje dnes součet nesvobod. To ještě neznamená, že tam není svoboda.

OTÁZKY AGRESE — Když se Andrej Gromyko rozhovořil před mimořádným Valným shromážděním Spojených národů o situaci na Blízkém východě, řekl, že "nepřímá agrese" se stala stěžejním bodem americké zahraniční politiky. — Ano, stala se, Gromyko však zapomenul dodat, že stěžejním bodem americké zahraniční politiky se konečně po deseti letech stává nepřímá agrese sovětská. Pro Čechy a Slováky doma i v cizině je to vývoj uspokojivý, protože jejich stát byl obětí jedné z prvních nepřímých agresí přináší první ovoce v Libanonu spolu s paralelní akcí britskou v Jordánu. Ale ani zde nevíme s určitostí, zda nehájí posice předem ztracené: iracký puč, kterým to uprostřed července všechno začalo, je nepochybně projevem sil, jež téměř nezadržitelně pochodují arabským světem. Jsou to: nacionalismus, živelná touha přetnout hospodářská pouta se Západem, a nepřímá agrese Sovětů, která se projevuje zprvu skrytou podporou tohoto nacionalismu a později otevřeným připoutáváním ziskových posic k sovětskému hospodářskému a politickému systému. Tak tomu aspoň bylo v Egyptě a Sýrii.

Puč v Iraku se svými krvavými výstřelky, páchanými na královské rodině a předních politických osobnostech, byl zřejmě pravou lidovou vzpourou, pokud o přání lidu na Blízkém východě vůbec lze hovořit. Je veřejným tajemstvím, že podobná krvavá lázeň se chystá v Ammanu, hlavním městě Jordánu, jakmile se stáhnou oddíly britské letecké pechoty. V Libanonu už byla několik týdnů v proudu občanská válka, když se tam vydolily americké jednotky. Říká se, že svržení monarchie v Saudské Arabii je otázkou času. Opošilí nacionalističtí hnůti v těchto zemích hrdě odmítají nařčení, že se jím dostává přímé podpory Moskvě, a popírají — už ne tak hlasitě — že jednají na pokyn panarabské organizace Násira v Káhíře. Nacionalisté v Libanonu, Jordánu a Saudské Arabii mají třeba pravdu, když to tvrdí. Tragedie jejich hnůti je v tom, že za dnešní hospodářské a politické situace nemohou nahát státosti bez přímého pokynu z Káhíry a nepřímého zásahu Moskvě.

Nedovedeme-li si dnes dost dobře představit, jak přítomnost amerických a britských jednotek na Blízkém východě může trvale zachránit tuto oblast pro Západ a odepřít ji Sovětům, neznamená to, že se neobdivujeme způsobu, jakým byla anglo-americká intervence provedena. Svou rázností a rychlostí, zejména pak jednotou, která chyběla zákroku v Suezu před dvěma lety, nás přesvědčila o tom — a dost často jsme o tom pochybovali — že Západ má po ruce aparát, kterým může technicky a vojensky zakročít bleskově kdekoli na světě, uzná-li to za vhodné. Připomenulo nám to tak trochu slavný berlínský vzdušný most a Koreu. Tento projev vojenské pohotovosti byl současně pádnou odpovědí pochybovačům, kteří v bagdadském paktu neviděli nikdy nic jiného, než čár papíru a po irackém puči dokonce prohlašovali, že s Bagdadem musí nutně padnout také obranné společenství, které nese jeho jméno. Naopak, řekl bychom, jedním z kladných důsledků irackého puče bylo, že Spojené státy se prakticky staly členem tohoto společenství. Náhle, jakoby přes noc, se nám zjevily letecké základny v Turecku, o jejichž existenci jsme věděli jen málo: pevné zakotvení vzdušného mostu přes Atlantik do Německa a odtamtud dál na Blízký východ.

Současně s krizí na Blízkém východě se odehrávalo jiné mezinárodní drama, jemuž by se dalo říci asi: "Od vrcholu k vrcholu — hra o nekončném množství jednání." V jednu chvíli to vypadalo, že hlavy velmocí světa se opravdu sejdou v rámci Bezpečnostní rady Spojených národů buď v New Yorku nebo v Ženevě a že nekončící hra přece jen vyvrcholí — někde v pětaticetém jednání. Tu se však na scéně snesl deset ex machina a osvědčeným způsobem postavil na hlavu veškerá logická očekání. Na rozdíl od svých předků v starém řeckém dramatu, kteří měli za úkol hru náhle přivést ku konci, tento nepodařený potomek celé drama kolem vrcholu prodlužuje zase ad infinitum. Co se stalo? S jiného vrcholu, zcela nedostupného, zahřměl hlas Maoceťuna: Nikito, přece nebudeš jednat za stolem, u něhož sedí podle protokolu Spojených národů mluvčí Čankajskovy Číny! Chruščov se zarděl — bylo to zrovna na návštěvě v Pekinu — a řekl, že se spokojí, místo vrcholu, s mimořádným Valným shromážděním Spojených národů. Řekli jsme již, že před tímto shromá-

"Socialistický realista" č. 1.

Jaroslav Dresler, Mnichov-červenec

Marek Hlasko, pětadvacetiletý polský spisovatel, spolupracovník zastaveného časopisu *Po Prostu*, bývalý číšník, dopravní dělník, taxikář a dělnický dopisovatel, toho času na oficiální studijní cestě ve Francii, odkud chce odjet na nákladním parníku do Spojených států a pak se vrátit do Polska. Autor mnoha povídek, několika filmových námětů a scénářů. Za knihu povídek *První krok v mracích* dostal cenu polských nakladatelů. Jeho knihu *Hříbitový* polská censura zastavila a vyšla až letos na jaře v Paříži. Film *Osmý den v týdnu*, natočený podle jeho novely ve společné západoněmecko-polské produkci režisérem Aleksandrem Fordou se Soňou Ziemannovou v hlavní roli,

zakázal sám Gomulka, když byl předtím nadšeně přijat při předběžném promítání polskými novináři a několika členy politbyra. Také Hlasko tento film odmítá: Gomulkovi byl příliš pesimistický a černý, Hlaskovi je příliš optimistický a růžový.

Hlasko je štíhlý, ale sukovitý, rozčepřený a vlasatý, v pulovru, prsty, žluté od nikotinu, se nepřestávají chvět. Má prošlapané boty, pomáčkanou, špinavou košili, nerad se dává fotografovat a rád pije kořalku. Vydal několik povídek v polském exilovém nakladatelství. Ve svých pětadvaceti letech je už iniciátorem jakési literární školy, hlaskismu. V Československu se k němu hlásí jako k jednomu ze svých

děním Gromyko obvinil Spojené státy z nepřímé agrese. Žádal rovněž, aby americká a britská vojska byla z Blízkého východu okamžitě stažena. Byla to však jen ohraná deska. Dosud Sověty nepřinesly ani jeden podnětný návrh, jak skutečně problém Blízkého východu vyřešit. Pochopitelně není v jejich zájmu chladit horké hlavy arabských nacionalistů. Byly to Spojené státy, přímo v osobě presidenta Eisenhowera, jež tentokrát se chopily iniciativy a předložily světové organizaci národů plán, jak odstranit toto pařeniště zloby: v zásadě jakési moratorium jakýchkoli politických převratů a změn, dokud se Arabové hospodářsky nevzpamatují — a oblastní program takového hospodářského zlepšení. Ovšem žádný plán se nedá vnucovat shora, a otázka je, zda arabský nacionalismus nepřeškroutil už meze své ochoty vůbec nějakým smířlivým řešením naslouchat.

Ze zmatku událostí minulých týdnů lze však pochopit několik zásadních věcí. Západ dovede jednat rychle a účinně, jakmile se rozhoupe. Sovětský svaz nechce riskovat válečný konflikt na Blízkém východě buď proto, že se bojí, aueho je přesvědčen, že tyto posice mu

jednou spadnou do klína bez boje. Arabský nacionalismus si bude dělat, celkem co chce, ale na případě Iraku je vidět, že se od aféry v Abadanu a od Suezu náležitě poučil: nesáhá už na naftové nebo jiné obchodní společnosti Západu. Uvědomuje si, že naftu může prodat jediné na Západě a neprodá-li ji tam, nemůže hospodářsky existovat. Vi také, že zatím co Západ, zejména Evropa, dává přednost naftě z Iraku, protože je levnější a nemusí se za ni platit dolary, není na ní nijak výlučně závislý.

Chruščov měl svůj sen konference na vrcholu v dosahu uskutečnění. Maoceťun mu to zkazil. Je však otázka, zda si Chruščov opravdu takovou konferenci přál. Je docela možné, že Maoceťunův zásah se mu nakonec hodil. Nehodil-li se mu, pak získávají na pravdě zprávy, že Pekín se v hierarchii mezinárodního komunismu stává stále větším pánem.

Anakonec ta nepřímá agrese: bude se americká politika — čelit tomuto způsobu sovětského pronikání — vztahovat jen na zřejmé případy současné, či budoucí, anebo najde někdy cestu zpět k starým zapomenutým obětem?

vzorů na příklad Arnošt Lustig a Vladimír Přibský. Polská Trybuna Ludu ho označuje jako nihilistu a Orwellova žáka, který záměrně popírá humanistický smysl socialismu.

— —

Zpověď dítěte svého věku

Rozhovor s pařížským listem L'Express: V Polsku vás pokládají za hlavního reprezentanta nové polské umělecké i mimoumělecké generace. Útoky na vás prokazují, že jde o vážný konflikt, který vás možná přesahuje. Chtěli bychom vědět, jaké je — podle vašeho mínění — skutečné jádro konfliktu.

— Je docela normální, že v totalitní zemi jsou politické a spisovatelé protinožci.

— Jaká je vaše definice totalitní země?

— Uskutečňování nějaké ideologie bez jakýchkoli skrupulí.

— Hodláte se vrátit do Polska?

— Zcela nepochybně; a bez ohledu na možné následky.

— Byl jste komunistou?

— Komunismus neexistuje.

— Byl jste členem komunistické strany Polska?

— Ne.

— Jaké jsou vaše neshody s literární linií socialistického realismu?

— Na to vám nemohu odpovědět.

— Proč?

— Je naprosto jasné, že socialistický realismus je naprostý nesmysl.

— Literaturnaja Gazeta označila váš sloh jako "realismus bez epitetu" na rozdíl od socialistického realismu. Co o té definici soudíte?

— Neberu vážné literární kritiky tohoto časopisu. At' o mně píší dobře nebo špatně, nemá to žádnou váhu.

— Máte dojem, že budete moci v

Polsku pokračovat v psaní a uplatňovat svůj vliv jako spisovatel?

— Nesmíte přehánět vliv literatury. V každém případě však budu po návratu do Polska psát.

— Předpokládáte, že tam ještě budete moci něco vydat?

— Nemohu nic předvídat. To jen socialistický realismus předvídá fakta, která se ostatně nikdy nesplní.

— Proč se chcete vracet do Polska, když podle vaší definice je to totalitní země a je pochybné, že se budete moci vyjadřovat?

— V Polsku vězí vzpomínky na to, co jsem prožil. Spisovatel bez vlasti není ničím. Polsko je zemí výjimečnou pro spisovatele a stojí za to tam žít a snášet všechny důsledky.

— Máte dojem, že je možná určitá forma akce, literární či jiné, proti totalitnímu režimu?

— Obávám se, že nejsem s to odpovídat na podobné otázky.

— Pracujete pro film. Jak zasahuje do filmové práce censura?

— Zabíjí.

— —

Chór

Rudé právo, Trybuna Ludu, moskevská Pravda, atd.: — Hlasko se stal politickou sensací na tržištích protikomunistických kramářů Západu. Hlasko? První krok v mracích, druhý krok v protikomunistickém blátě. Kéž to poslouží pro poučení našim horlivým objevitelům a propagátorům kdejaké pochybné zahraniční módy v jejich dalším hledání.

— —

Okamžik, hrobaři!

Tak nadepsal Hlasko svůj dopis Trybuně Ludu. Varšavský list dopis neuveřejnil a Hlasko dal jeho znění polskému exilovému časopisu Kultura.

Nechci se bránit proti kritice umě-

lecké. Umění, má-li cenu, se hájí samo. Z novin jsem se dověděl, že existuje hlaskismus a hlaskisté. Já jsem ten název nerazil. Nezáleží, jak se nazývají rozčarovaní lidé, protože to nic nemění na skutečnosti. Osobně nevěřím v budoucnost tohoto literárního typu, ale jsem si jist, že je v přítomné době nutný. Nevěřím také v cynismus, nikdy jsem nebyl cynikem a nadto pohrdám cynismem jako ničím jiným na světě. Zato opravdově věřím ve vzpou. Věřím v ni jako ve výchozí bod k nalezení místa v životě a ve společnosti. Věřím ve vzpou jako nejvyšší hodnotu mládí. Věřím ve vzpou jako nejvyšší formu lásky mladých k životu. Věřím ve vzpou jako nejlepší výraz nenávisti k teroru, útlaču a nespravedlnosti. Já jsem nestvořil Varšavu, která byla městem bez smíchu, v níž se lidé tráslí a kde děvče bylo levnější než láhev vodky.

— —

Zterem i vážně se dá Hlasko označit jako první socialistický realista, i když sám toto označení odmítá jako nesmyslné. Hlasko je první spisovatel, který popsal východoevropský "socialismus" realisticky. I Dudincev se proti němu jeví vlastně spíše jako agitační úředník režimu než jako spisovatel. Nesmíme zapomínat, že Dudincev psal svou knihu *Ne samým chlebem* pod bezprostředním dojmem 20. sjezdu. V tomto románě v podstatě jen zbeletrisoval these sjezdu o inteligenci. Ze jeho kniha vyšla teprve tehdy, když už v Kremlu zase obračeli, nebyla jeho chyba, ale vada režie agitpropu.

— Je něco pravdy na tom, když je Hlasko na východě nazýván cynikem, nihilistou a dekadentem. Je ovšem jiného typu než nihilisté ruští a je také jině než jeho učitel Dostojevský, k němuž se při každé příležitosti přihlašuje. Lidé se nihilisty nerodí. To, čím Hlasko je, z něho udělala tato doba, komunistické zřízení v Polsku, absurdnost řádu, který se dovolával

svobody, aby ji mohl potlačit. Ošklivost, pachut' hnusu a odpor, to jsou pocity, které má čtenář při posledním slově ve všech Hlaskových povídkách. Agitační barvotisk zvládá Hlasko technikou hrubě řezaného linoleorytu nebo dřevorytu, který nemá uchlácholovat, ale provokovat. Celé dosavadní Hlaskovo dílo je popisem vzdálenosti, která je mezi skutečností a propagandou. Snad ještě přesněji vymezíme jeho místo, když Hlasku charakterizujeme na rozdíl od Alberta Camuse. Camus si uvědomuje absurditu světa, ale chce ji překonávat činností láskou a pomocí trpícím a ukrivděným bližním. Naproti tomu Hlasko svůj pocit absurdity komunistického řádu a své postavení cizince v komunistickém světě pouze konstatuje. — Příznačně napsal: "Když jsem začal s literaturou, viděl jsem už tolik, že nebylo možné, abych věřil oficiálním pravdám."

Začátkem letošního roku režim umožnil Hlaskovi cestu na západ. Tu se v tomto mladém muži cosi zlomilo. Jakoby si najednou uvědomil, že vzdálenost mezi propagandou a skutečností je nesrovnatelně větší, než jak to viděl doma. Když poznal západ, život západoevropských dělníků, úroveň širokých vrstev a když se seznámil s názory prostých lidí na komunismus, ošklivost a pachut' hnusu se umocnily v pohrdání komunismem a nevra se převrátila v nenávisť. Proč se chce vrátit domů? Často jdou nihilismus a masianismus ruku v ruce. K útokům polského tisku proti Hlaskovi by snad nebylo došlo, kdyby nezačal v Paříži publikovat v exilových nakladatelstvích a časopisech a kdyby nebyl ochotně poskytoval novinám naprosto otevřené rozhovory. Když sám Hlasko hnál spor na ostří nože, ve Varšavě patrně opět podlehl

tlaku Moskvy a přidali se k lidově-demokratickému chóru.

Pro Hlasku je typická jeho novela *Osmý den v týdnu*, která měla ve filmové podobě zastupovat Polsko na festivalu v Cannes. Lásku dvou mladých lidí ztroskotává ne na vnitřním nedorozumění, ale kvůli banálnímu nedostatku bytů. Nemožnost najít střechu nad hlavou a lidskou důstojnost mezi vlastními čtyřmi stěnami se tu mění v symbol pro bezcitný, strojový řád a v zastupku pro ošklivost, kterou vyvolává všeobjímající totalita. Film je černobílý, ale náhle se před divákem rozsvítí celá duha barev. V parodistické scéně oba mladí lidé zabloudí ve velkém varšavském jednokodovém domě, po obchodních hodinách jsou tam zavření a vidí na jedinou před sebou hory zboží, které jsou jim nedostupné. Tentokrát je to vzdálenost mezi nedosažitelným rájem přebytku, nasycení a blahobytu a beznadějnou skutečností, v níž žádný "osmý den" neexistuje, kterou Hlasko popisuje stakovým realismem, že by se musel nazvat "realismem husí kůže", kdyby mělo být Hlaskovu realismu přidáno na vzdory časopisu *Literatura* a *Gazeta* epitheton ornans. Hlasko je básník bolestně cynický, hořce ironický, obhrouble něžný, plachý i brutální, poetický i vulgární, odporný i magnetický. Z jeho slova teče čpí, tabákem, alkoholem i špinou. Ale básníci jsou takoví, jaká je jejich doba a prostředí. Nelze vytykat, že věty pravdomluvného polského autora nejsou napařfémovány voňavým mýdlem.

V okamžiku, kdy píšeme tyto řádky, nebyl ještě film *Osmý den v týdnu* veřejně promítán ani v západním Německu. Odborníci, kteří jej viděli, se však shodují, že ani De Sica, Fellini nebo Elia Kazan by tuto látku nemohli zpracovat poutavějším způsobem. Jsme tedy zvědaví, proč vlastně se Hlasko k tomuto filmu nechce znát a proč se mu zdá příliš růžový.

Titulní povídka Hlaskových *Hříbů* začíná takto: "V sobotu vypadá střed města jako kterýkoli jiný den. Je jenom víc opilý. V barech, autobusech, ve vchodech do domů, všude to čpí alkoholem..." Všude jsou opilci a život je hustý jako polévka. Lidé si přinášejí židle na chodník. Sedí a pozorují. Mnozí tak sedí celý život a nevidí nic jiného než obličej lidí odnaproti. Jednoho krásného dne zemřou. Málodlo z nich chápe, že by mohl vstát a jít do sousední ulice. V jiné přase se tři mladí dělníci v parku baví tím, že stopují milence, pak je vylekájí, vynadají jim a nakonec toho mladíka zbijí. Potom jdou domů a táží se navzájem, proč to vlastně udělali. Jiná novela se jmenuje *Cestou k hvězdám*. Osoby: šoferi dálkových nákladních aut. — Tlampač zve k návštěvě přednášky v sále odborů. Přednáška se jmenuje: "Kdy a jak poletíme na měsíc." Starý šofer Zawatzki si vezme stranou mladíka Tadeusze a ukazuje mu, jaký život by ho čekal, kdyby provedl svůj záměr a utekl s ženou Zawatzkiho. Život bez bytu a jen v jednom pokoji. Žena se brzy udře a bude ošklivá. On bude pít a bude ji mlátit. "Velká láska" se rozbiže o samé drobné misérie. A znovu vyvolává tlampač: "Všichni v půl osmé na přednášku: Cesta na měsíc."

Protiklad mezi závratnými cíly budoucnosti a banalitou všedního dne nepotřebuje komentáře. Hlasko neví, jak z tohoto kruhu uniknout. Jeho postavy hledají alespoň dočasný únik v alkoholu. V jedné Hlaskově povídce se inženýr zavře v byt a začne odnavykrácí kůru. Ale jeho přátelé mu stále telefonují, vyptávají se ho, zda opravdu vydrží a zda může bez alkoholu žít. Inženýr skončí sebevraždou. Jak skončí Hlasko? Nejsme takoví pesimisté jako Ruďe právo a proto si nemyslíme, že by skončil v blátě. Hlasko má teprve 25 let. Z bolesti se už vickrát narodili velcí spisovatelé.

Kapitola z dějin apatie

Ferdinand Peroutka

Když byl — na ruský rozkaz, jak nikdo nepochybuje — popraven maďarský ministerský předseda Imre Nagy, před ruskými vyslancetvými v Dánsku, Německu a Americe odehrály se lidové demonstrace. Poněvadž komunisté, potlačivše demokracii, přece nepřestávají napodobovat všechno, co se v demokracii vyskytuje, přišly zprávy z Moskvy, že lid tam naopak demonstroval před dánským, německým a americkým vyslancetvím. Viděli jsme tyto moskevské demonstrace ve filmovém týdeníku: zřejmě rozpačití lidé s dřevěnými pohyby v dobře seřazených zástupech a s kameny v kapse přicházeli k vyslancetvím a pak stejně rozpačitě vyndali kamen z kapsy, hodili ho (zase dřevěným pohybem) do okna a zase rozpačitě odešli. Byla to jako slavnost na počest bohyně špatného svědomí. Poněvadž je celkem dobře známo, jak v komunistických státech vznikají lidové manifestace a jak jsou přijímány lidové resoluce, netřeba dlouho mluvit o tom, že to byly vládou nařizené demonstrace, že jejich účastníci byli vybráni, skoro jako odvedení na vojnu, a že dohromady to bylo, jako kdyby Chruščov a politbyro byli sami demonstrovali a házeli kameny do oken vyslancetví.

V komunistických státech vnitřní vývoj dospěl k tomu bodu, kdy všechny politický život je redukován na činnost vlády, která provádí své pohyby uprostřed moře apatie. Lid je politicky mrtvý, a není-li, tváří se, jako by byl. Je to apatie — nebo revisionismus. Tato apatie je pozoruhodný zjev, a komunistické vlády s ní musejí počítat při každém svém počínu. Někdy s ní počítají rády, jindy nerady. Ulehčují jim situaci — když se usne-

sou na nějakém politickém opatření, ale působí jako brzda v jejich imperialistické zahraniční politice. Je svrchované nesnadné a riskantní pro kteroukoli vládu pustit se do zahraničního dobrodružství, jestliže ví, že při tom není podporována ani minimem lidového nadšení.

Je jedna, téměř počáteční kapitola z dějin této apatie. 18. června r. 1936 španělský generál Franco zahájil boj proti zvolené vládě své země. Co se z toho vyvinulo, patří k intelektuální a citové historii naší doby. Mezinárodní komunismus vmínil se do občanské války ve Španělsku. Když se začal mísit, měl na sobě všechny lesk a třepení mytlu. Když občanská válka ve Španělsku byla skončena, tu v myslích, kdo viděli události zblízka, komunistický mythus byl mrtvý.

Španělská občanská válka měla slavný titul boje proti fašismu, a ze všech zemí přicházeli do Španělska dobrovolníci, aby bojovali za demokracii. Ti z nich, kteří zůstali naživu, aby na to vzpomínali, praví ještě dnes, že to byl vrchol politického idealismu v tomto století. Vskutku, tehdy odhodlání k osobní oběti a třeba k smrti za věc byla mnohými ukázána. 1.600 Američanů zahynulo v této válce. Intelektuálně byli ochotni sloužit jako prostí vojáci v armádě, kterou pokládali za štít demokracie. Pět z nejlepších mladých anglických spisovatelů zahynulo na bojišti.

Ti, kdo zůstali naživu, a ti, kdo od nich vyslechli jejich zkušenosti, píší nyní epilogy k této válce, k této vlně entusiasmu. Jeden z nich praví: "Muži bojovali ve španělské válce a tratili v ní svou duši." Jiný píše za mladší generaci: "Lidé mého věku se pokládají za šťastné,

že jen četli o španělské válce. Někteří, kteří jsou starší než my a kteří bojovali v té válce, jsou nyní jako starší, zahorklí muži, kteří hledají obraz své první lásky, krásu víry a naděje a důvěry, které ztratili navždy. Nebo mají pud pomstít se své první lásce a rozbírají její chyby. Nebo hledají novou lásku, ale jsou plni nedůvěry a nemohou už nalézt politickou víru." Nejvýznamnější z anglických spisovatelů, kteří bojovali v této válce, byl George Orwell. Byl střelen do krku, několik milimetrů od místa, kde by to bylo smrtelné. Když se uzdravil, zase se vrátil na frontu. Jaký byl jeho epilog k této válce? Byl dvojitý — epilog slovem a epilog činem. V pamětech, které napsal, praví, že přišla chvíle, kdy už jen cítil "hlubokou touhu, aby tento zatracený nesmysl skončil". A epilog činem? Poslední měsíce svého pobytu ve Španělsku Orwell se skrýval v podzemí, a když se naskytla příležitost, uprchl přes Pyreneje do Francie. Před kým se skrýval, proč uprchl? To právě je vnitřní historie španělské války, to je, proč, jak bylo řečeno, mnozí v ní "ztratili svou duši".

Naděnci ze všech zemí spěchali do Španělska, aby nabídli nejvyšší osobní oběť, ale pak shledali, že mají dva nepřátele místo jednoho a že jsou věznění a zabíjeni někým jiným, než od koho to očekávali. Rozruch ve světě nyní působí, že ruští komunisté bojovali proti dělnickým radám v Maďarsku a rozeznali je, že poručili popraviti komunistu Imre Nagy a že komunistický stát Jugoslavií prohlašují za nepřítel. Někteří pozorovatelé jsou nakloněni myslet, že ruský komunismus se náhle zkazil. Účastníci španělské války by jim řekli, že je to stará historie, a že ruští komunisté vždy pronásledovali a zabíjeli komunisty a socialisty a vždy že rozpouštěli dělnické rady.

Když občanská válka ve Španělsku začala, byla to dělnická válka v nečistší podobě. Na každé zdi byla na-

malován znak srpu a kladiva. Dělníci měli všechnu skutečnou moc v armádě i revoluční vládě. Pod jejich vlivem půda byla rozdělována a průmyslové podniky byly rychle socialisovány. I na bedýnkách čističů bot v Barceloně bylo namalováno znamení, že je to znárodněný podnik. Když první ruští komunisté, posláni svou vládou, sem přišli, bylo možno očekávat, že se budou cítit mezi svými a že našli zemi, kde jejich ideály byly splněny. Místo toho po příchodu Rusů začala se nad revolučním Španělskem vznášet jakási mlha nejistoty, a po nějakou dobu nebylo jasno, kdo je s kým a kdo je proti komu. Když tato překvapující mlha se rozptýlila, ukázala se ještě více překvapující jistota: objevilo se, že ruští komunisté jednají s tímto španělským dělnickým hnutím jako s nepřitelem, a že nebylo úskoku, násilí a nepravdy, kterých by proti němu neužili.

Sovětské Rusko bylo jedinou zemí, která dodávala zbraně španělské protifašistické armádě, a tím na bylo ne psaného, ale faktického práva rozkazovat. Každá námitka byla umlčena jinou námitkou: byli bychom ztraceni bez ruských zbraní. Ale jakým způsobem Rusko dodávalo a rozdělovalo zbraně? Nejslavnějším bojištěm byla aragonská fronta. Anglický spisovatel George Orwell na ní prožil celou dobu svého pobytu v Španělsku. Ve svých pamětech praví, že mimo jediné strojní pušky neměl na aragonské frontě žádné ruské zbraně. Svět tehdy čekal, kdy protifašistická armáda začne svou dlouhou ohlašovanou ofenzivu u Aragonu. Nezačala vůbec, poněvadž Rusové nedodali zbraně armádě, která si zachovála dělnickou autonomii a nepodléhala komunistickým rozkazům. Ve Španělsku poprvé se ukázalo, že Rusové vždy budou tím nebo oním způsobem intervenovat proti dělnickému režimu, který jim není podroben. Jeden z mladých Američanů, kteří sem přišli bojovat, zažil překvapení hned při příchodu: bylo

mu řečeno komunistickým velením, u kterého se hlásil, že ho není třeba na frontě, ale že je ho velmi třeba jako tajného agenta a donašeče mezi španělskými dělníky. Cíl, který Rusové důsledně sledovali, a kterého nakonec dosáhli, bylo odzbrojení dělnických armádních jednotek a dělnických milicí.

Svět by neměl být tolik překvapován tím, co se nyní děje: už před dvaceti lety bylo ve Španělsku ukázáno se vši potřebnou jasností, že ruští komunisté žádají a vždy budou od všech žádat všechno nebo nic. Před jejich očima nic nepomůže socialistovi, že je socialista, dělníkovi, že je dělník, komunistovi, že je komunist, partyzánovi, že bojoval pro revoluci, jestliže nejsou ochotni a vždy, v každé chvíli přimout vedení ruské komunistické strany a spolu s ní sledovat všechny zákruty a zvraty její taktiky. Kdo v tom chybí, je zničen tam, kde ruští komunisté nabyli moci. Když nabyli moci ve Španělsku, tu tajná barcelonská komunistická vězení byla k prasknutí naplněna protifašistickými bojovníky, a španělská dělníci se tu setkávali s členy internacionální brigády a s anglickými socialisty. Oficiálně to byla válka proti fašismu, ale protifašisté naplňovali vězení a někdy také beze stopy mizeli. Byla to tato situace, ve které George Orwell vyjádřil svou touhu, aby "tento zatracený nesmysl už skončil". I dobrovolníci, kteří byli raněni v bitvě, byli vytaženi z nemocnic a dopraveni do vězení. Španělské odborové organizace zažily osud, který ruští komunisté všude jím připravují: buď svolí být nástrojem komunistického vedení — nebo budou rozehnány. Ve Španělsku existovala politická strana odborových organizací. Ona to byla, která zahájila válku proti generálu Francovi. Na konec byla ruskými komunisty rozpuštěna, její výkonný výbor uvězněn. Někteří funkcionáři unikli zatčení: policie, již rozkazovali Rusové, zatkla jejich ženy jako rukojmí. Jedna z největších bitev

španělské války se neodehrála na frontě, nýbrž za ní: byla to bitva o barcelonskou telefonní ústřednu, která byla v rukou odborových organizací a na kterou komunistická policie podnikla útok.

V každé válce, v každé revoluci ruský komunismus vždy od samého počátku bojuje na dvou frontách: proti třídnímu nepříteli, jak to nazývá, a proti třídnímu příteli a proti ideovému příteli, kteří se neodhodlali k slepé poslušnosti. Je to vždy válka ve válce a revoluce v revoluci. A ruští komunisté jsou vždy plni podezření proti každému, kdo na chvíli unikl z jejich dohledu. Rusové, kteří bojovali ve Španělsku, nedočkali se ničeho dobrého, když se vrátili domů. Mnoho jich bylo uvězněno, přes překvapující počet těch z nich, kteří měli významná jména — byl popraven také ruský generál, který řídil obranu Madridu.

Muži, kteří spěchali do Španělska, aby bojovali proti fašismu, vrátili se bledí do svých domovů. Užili za tímto jedním fašismem zdvihat se druhý druh fašismu. V jejich mysli je jen popel ohně, který planul před dvaceti lety. To je opravdu úvodní kapitola k románu o politické apatii. Německý spisovatel Koestler, jeden z těch, kteří spěchali do Španělska, nyní na to takto vzpomíná: "Ti, kteří tehdy byli chyceni velkou ilusí své doby a zažili její morální a intelektuální rozklad, byli zrazeni svými přáteli, jsou nyní odsouzeni k doživotní 'ocovnině'."

Dopis vydavatele Zapisníku, přiložený k poslednímu číslu, se setkal s mimořádně příznivou odezvou. Chceme tedy alespoň touto cestou poděkovat autorům všech dopisů a připomínek, které posílají, i předplatitelům, kteří přiložili také svůj příspěvek. A současně ovšem chceme upozornit také ostatní čtenáře, aby nám napsali.

POKUS O NADĚJI

Jiří Kárnet

Přišel mne jednou v neděli navštívit starší známý. Byl deprimován a trochu pateticky prohlásil: "Ale člověk přec musí mít nějakou naději . . . !" Dnes je mi líto, že jsme se mu tehdy ještě s jiným známým cynicky zasmáli. "Naděje? Neříkej! A co bys ještě nechtěl?" Měl ovšem pravdu: bez naděje by člověk nemohl ani vegetovat, natož pak žít.

Nevím, kdo první razil výrok: Mladí — naděje světa. Ale je správný. Ještě přesněji je, že tato naděje žije zas jenom z naděje a viry. V tom je síla mládí, i zranitelnost. Jsou dnes situace, kdy si mladí lidé musí připadat jako hrdinové Stendhalových románů. Julien Sorel žil také ve světě, ve kterém rozhodila černý plášť tma ponapoleonské reakce, ve světě podlosti a zločinu, k nimž mohl Julien jen přihlížet nebo se lativě přizpůsobovat falešným hráčům svého století. A to měl Julien aspoň podobiznu svého ideálu zašitou ve slamníku. Dnešní mladí, pokud ji měli vůbec, ji dávno vyhodili tam, kam patřila. Mrtvý ideál a nikde naděje; neboť Amerika, k níž se Stendhal stejně jako de Toqueville dívá, je sice novým světem bez Bourbonů a Jesuitů, zároveň však zcela postrádá šlechtickou eleganci, bez níž by jeho pyšný parvenue, jak aspoň cítil, nedovedl žít. Jako každá revoluce, ani americká nesplnila svůj příslib, že dá všem, co mělo Stendhalových několik vyvolených, a dala jen více lidem podobnou náhražku. Mít něco výhradně není nikdy totéž, jako mít spolu s mnoha jinými. Každý, kdo v dětství v začátcích motorismu snil o svém automobilu a jede dnes po silnici na weekend, ví přesně, co tím myslím. Stendhalův Sorel bystře pochopil,

že americký ráj evropských utiskovaných není ráj jeho srdce, ale pro něho jenom iluze. Dnešní mladí nemají ani tu. Žádná zem, žádný člověk pro ně neztělesňuje ani tu klamnou naději v lepší zítřek. Před časem jsem viděl v pařížském Expressu obrázek mladého polského spisovatele Hlaska. Sedí tam se svěšenou hlavou na proutěné židli pařížského bistra a říká resignovaně, že se chce vrátit do Gomułkova Polska "utrpnět" další kapitolu svého života.

Socialismu dálko blížká!

*Blížská jsi, diš? Z tmy úzkosti
Převď nás všechny jímž se stýská
Však při sám život jenom Ty!*

zašeptal si Pasternak. A to je, prosím, Polsko, jež se mnohým zdálo nejbližší zemi skromného doufání.

Tak zní ze šerosvitu za oponou monolog vrstevníka naší zlostné, mlčenlivé generace, předznamenáné existencialismem, jež recituje stejně naladěný verš zde na rampách západní předscény. Co z něj je slyšet? Hněv v nejlepším případě. A často mň: jen zklamání a skepsis, nechuť a nevíru a touhu po úniku do mikroskopické skulinky zen-budhismu, a hlavně, hlavně přikročí odmítnutí se angažovat. Pro koho koliv a za cokoliv!

Starší generace, která našla smír v určité sisyfovské koncepci lidského snažení jakožto boje se silami zla, v kterém vítězství je už to, když nepodlehne a umožníme přístím zdědit boj o člověčenství svého plemene, odmítá skepsi mladých připomínkou: "Už za to, že svůj hněv a nechuť můžete vůbec volně projevit, vděčíte demokracii!" Argument pádný, avšak zapomíná, že demokracie je jenom ideální forma

a nástroj, jenž nám může pomoci uskutečnit ideálnější svět, nikoli ideálem sama o sobě.

Pádnější argument je méně objektivně formulovaná retorická otázka: Zločinec na vraníku unáší nevinnou plavovlasou dívku a za ním na šemíku pádí ušlechtilý šerif. Co učiníš ty? Odpověď se nám ovšem vnučuje, problém je v tom, že tento černobílý scénář jen zřídka odpovídá situacím našeho světa, v kterém bělouši jsou skoro na vymizení, zatím co obrovská většina koní jsou grošovatí šedi siváci. Mladý divák má obtíž rozeznat šed' koní, na nichž pádí zločinci, od šedi koní šerifovy posse. A pokud přece jen neklamně rozezná zločince na vraníku černém jako saze, jež padají na rozstřílené město, má scénář pravidelně nečekaný zvrat: zlosyn se ukrýl s plavovlasou dívkou do opuštěného dolu, který se prostírá pod celým městečkem, a má tam obrovské nálože třaskavin. Když ho tam budeme pronásledovat a pokusíme se dívku zachránit, hrozí vyhodit do povětří sebe, plavovlásku, nás a celé městečko. Co teď, co počít?

Přesně takové je dnešní divadlo světa. Kaubojky se zločinci na vranících v nás vaří krev, leč skoro nikdy v dohledu šemík a šťastné rozuzlení. A přece předpokladem každé identifikace a z ní pak rozhodnutí jednat je schopnost volit, možnost rozhodnout se s kým, proti komu a pak ovšem jak, kterými prostředky a s jakou nadějí na úspěch. Kdykoli si nejsme jisti odpovědí na kteroukoli z těchto otázek, žádné — ani to velmi nakvašené — rozhodnutí nevyrazí zátku, jež vězni naší touhy postaví se za spravedlivou věc a bojovat. Čisté, rudé stavy mladých nadšení se mění v přestárlou, nechutnou přiboudlinu předčasně skepsy, poraženectví a odvratu od světa.

Zdánlivě! Mám však podezření, že jsem se nechal unést přirovnáním. Neřekl jsem snad, že je dnes často těžké rozpoznat, za co se angažo-

vat, a pak obvykle nemožné účinně jednat? Jak dnes vsukku jedná starší generace? S jakými výsledky a o čí dnes vidíme bojovat? A jakpak ona umí rozeznávat, kam se má přidat? Třebas Jean-Paul Sartre, filosof angažmá, který ve snaze jednat mění tábory jako rukavice? Nemá pravdu kniha Kazatel, když říká, že každá věc má svůj čas? Není tudíž dnes čas vyčkávat a přečkat a dát si nashledanou v lepších časech? Není možné, že své dnešní boje a spory nevyhrájeme a, doufejme, ani neprohrájeme, ale jen přečkáme a přejijeme! Tak jako lidstvo zcela nedávno přežilo krásl náboženských válek bez vítězství a stejně bez porážky? Je možné, že i dnes pod popelem a prachem, za dnešním pokřikem a výbuchy leží skutečná možnost plného vítězství našeho tábora? Nemá mládí světa vlastně pravdu, když odmítá náš spor a boje a čeká na jiná, vítěznější vítězství?

Řekl jsem kdysi, že jsem smutný optimista. Smutný ze světa, v němž žijeme, a optimista s vírou v budoucnost. Ještě víc nežli Stendhal, "mým" autorem je Čechov. Všechny jeho hry jsou napsány v tíživém tichu těsně před vichřicí, jež dodnes žene životy, a jen občas olouvená opona tragédie se na vteřinu trochu pozvedne a zjeví na obzoru uzounký proužek světlé naděje.

Praví doktor Astrov ve Strýčku Vaňovi: "A říkal jsem si v duchu, jestli lidé, co po nás přijdou někdy za sto let, lidé, pro které my dnes proklešt'ujeme cestu — jestli na nás budou vzpomínat a zmínovat se o nás laskavě." A chůva Marina: "I když ne lidé, Pánbu jiště."

Přiznávám se, že její víru sdílím, a co víc, věřím, že my nebudeme čekat už více než dvacet let a dožijeme se času naděje. Lidstvo se dočká větších a úplnějších vítězství než ta, o něž si dnes netroufá bojovat a jejichž neuspokojivost jsme již prožili: vítězství podobná úlevě, že nás zas jednou nepřejelo auto,

z níž ovšem nelze dlouho žít ani se radovat.

Vždycky když si v nedělních New York Times přečtu pochmurnou první stránku přehledu politických událostí týdne, který je výčtem našich omylů, porážek a nebezpečí, dřív než se roztrpčím — obrátím rychle až na předposlední stránku a začtu se do popularisované vědecké hlídky. A tu mám vždy pocit, že jsem symbolicky už přeskočil těch trpkých dvacet let. Neboť, když se nesplní hrozba titulu první politické stránky, předposlední nám otevírá svět, ve kterém se co nevidět nebude umírat na rakovinu a mnoho jiných nemocí, v němž průměrný věk člověka se prodlouží o mnoho let a lidé, včetně svých duševních procesů, budou známější nežli dnes. Kontrolovaná vodíková reakce otevře těmto lidem zdroje energie, o jakých se jim nesnilo. Automatizace práce způsobí, že volno bude větším problémem než práce, včetně nešťastného vykořisťování člověka člověkem anebo novou tífou. A s jakým pocitem budeme jednou číst na těchto stránkách popis první cesty na měsíc? Bude nám ještě záležet, jaké byl pilot národnosti, anebo s překonáním přitažlivosti zemské překoná člověk i pozemskou odstředivost a bude cítit jen jednu solidaritu lidského plemene, ať už to dokáže Američan, Ind, Číňan nebo Rus? Ovšem narázíme na problém, jak uživit lidstvo a nesmírný přírůstek populace. — Avšak nesplnil-li se hrozba první politické stránky novin, pak možná dnešní hospodářskou válku Ruska a Ameriky, které se předbínají v nabídkách zaostalým národům, lze chápat tak, že obě velmoci si vlastně rozdělily úkol zprůmyslovět svět a jejich úsilí se v očích budoucího dějepisce jen doplňuje! To všechno jsou jen kdyby, jestliže a snad. Chávo, to je jen tvá víra, že se člověk vždy včas rozpomene na svůj obraz.

Snad právě toto však je podvědomě

a neuvědoměle, ale zarytě, naději dnešní rozhněvané, lhotejné, zklamané a neangažované mladé generace, která věří od San Franciska po Pekin, že věda a složitost, která vytvořila dnešní svět přechodu a bezmoci, nás z něj — jakmile opíše celý kruh — zase vyvede. A že je nesmysl se v tomto mezidobí angažovat za šedivé, nebo hůř, beznadějně a nebezpečně kauzy, jež, i když mluvíme a často nesnesitelně, přec nejsou našim hlavním zápasem a mohly by jen přivodit hlavní a definitivní porážku. A že je správné čekat . . .

Pravda, čekání je nelidská, nestražitelná filosofie, která se přičií naší vitalitě. Není v něm sláva, ale zapomenutí, a do dějin přejdou ti, kdo jako Lord Byron našli svoje Řecko a dovedli za něj položit svoje životy. Je ovšem čas, jsou situace, kdy horolezec visí na laně a každý pohyb je nebezpečný anebo při nejmenším zbytečný. Kolik životů je dnes jen marným a pitvorným zmítáním. Kolik let života každého z nás?

Polsko v poslední chvíli odvolalo účast na benátském filmovém festivalu poté, co byl na pořad zařazen Hlaskův film "Osmý den v týdnu"; film, který byl natočen ve společné produkci se západoněmeckými filmaři, prý neukazuje pravou tvář polské mládeže. V Benátkách byl předložen delegaci Západního Německa a neúčasti Polska nemohla zabránit jeho předvedení na mezinárodním filmovém fóru. — Vo Varšavě měl v polovině srpna premiéru film o polských letcích, kteří bojovali v britské Royal Air Force za druhé světové války. Po prvé se tak polské veřejnosti připomíná existence tisíců Poláků, kteří bojovali na straně Západu a z nichž většina se nevrátila domů. Film "Historka jednoho bojovníka" byl natočen za asistence jednoho z nejznámějších polských pilotů v Britanii, Stanisława Skalského, jenž byl před lety odsouzen k smrti pro špionáž před-gomulkovským varšavským režimem.

—upí—

ROZHOVOR O SLOVENSKU

Od přelomu roku 1957-58 se stává otázka Slovenska opět aktuální. Svědčí o tom jak vývoj doma — sjezd Komunistické strany Slovenska a tendence režimem od-souzeného "buržoazního nacionalismu" — tak oživlý zájem exilu. Zapisník se otázkou Slovenska již zabýval. Nyní má možnost otisknout nepřípravený rozhovor pánů Ferdinanda Peroutky, Dr. Jozefa Lettricha a Petra Drienku o vztahu mezi Čechy a Slováky, který se konal v předprázdninových týdnech v New Yorku. Považujeme tento rozhovor za důležitý dokument, jehož doslovný záznam přinášíme v nepatrném zkrácení. Kapitoly, uveřejněné v tomto čísle, projednávají minulost česko-slovenských vztahů od zrodu první republiky až po současnou éru komunistického centralismu. Závěrečnou kapitolu — názory na budoucí řešení těchto vztahů — otiskneme v příštím čísle Zapisníku.

Drienka: Položme si hned' do úvodu tu nahlavnější, tu provraďu otázku: Či sú Slováci, alebo nie sú svojbytným národom? Lebo — tak si myslím, že práve neujasnenosť v tejto otázke dali vznik mnohým nesvárom a zapríčinili mnohé rozbroje.

Peroutka: Já myslím, že to je dobrý úvod — to co jste říkal. Ale chci se přiznat nejdříve k něčemu, že dostáváme z do-mova velmi mnoho zpráv o tom, jak se lidé doma dívají na česko-slovenský poměr, a jsem z toho trochu zmaten. Někteří říkají, že je ta otázka páli, jiní říkají, že je nepáli, někteří říkají, že je v popředí zájmů, jiní říkají, že není v popředí zájmů, a zdá se, že někteří lidé zejména z mladé generace — to považují zejména za otázku generační. Oni říkají, že otázka poměru Čechů a Slováků je vyhracena zejména o lidi ze starší generace, poněvadž oni ještě žijí v minulosti, a tomu bych rozuměl, poněvadž já vidím, že také u nás Čechů velmi často otázka česko-slovenského poměru je vlastně otázkou generační — že někteří Češi také ještě žijí v minulosti a nedo-vedou se vpravit do nových poměrů.

Dr. Lettrich: Já myslím, že před námi sú dve otázky. Prvá z nich je, svojbytnosť slovenského národa — a druhá otázka je vzťah česko-slovenský. Pokiaľ ide o tú prvú otázku, myslím, že na ňu dal — a to definitívne — odpoveď sám život. Slováci svojim celým kultúrnym a etnickým životom doká-zali, že sú osobitnou národnou zložkou, ktorá vykazuje všetky podstatné náležitosti národa. To nič nemení na fakte, že naj-bližší sú im Češi, že s českým národom zdieľali veľmi mnoho spoločných osudov a tak ďalej. Pokiaľ ide o tú druhú otázku, o česko-slovenský pomer, tá je omnoho zložitejšia, a my iste hľadáme mať príležitosť podrobnejšie o nej hovoriť.

Rád by som ešte reagovať na to, či tento problém je iba generačným problémom, alebo nie. Možno, že je; možno, že nie. To závisí všetko od toho, ako sa budú vzájomné vzťahy Čechov a Slovákov vyvíjať v budúcnosti, alebo podľa toho, či starší — alebo mladší — prispôbia svoje názory.

Drienka: No, a ja myslím, páni, že snáď by sme mali zostať pri tej otázke, ktorú sme si nedávno položili — teda, či sú Slováci, alebo nie sú tým svojbytným národom . . .

Peroutka: Myslím, že do jiste míry to souvisí právě s tou generační otázkou. Na příklad, když znám ty výpovědi mla-dých slovenských studentů, kteří se vyslovují vesměs pro přá-

telský poměr s Čechy, tak u nich také nehraje žádnou roli otázka, jestli Slováci jsou národ, nebo nejsou; to pokládají za úplně samozřejmé. A pán doktor Lettrich správně od-pověděl, že snad život sám dá na tuto otázku odpověď' dříve nežli lidé. Ale, ono to bývá někdy tak — a já teď' mluvím spíše o české starší generaci, ne o slovenské — bývá to tak, že některým lidem, kteří žijí myšlenkově v minulosti sice život už dal odpověď' ale oni to ještě nevidí, oni tu od-pověď' neslyší, a ještě pořád žijí v staré ideologii; jak víte, ono se to v životě a v politice stává velmi často. Pokud mohu mluvit za sebe, tedy u mne není nejmenší pochyby o tom, že Slováci jsou zvláštní národ. Poněvadž, at' národ má jaké-koliv znaky, at' cokoliv vytváří národ, tedy nepochybuji o tom, že národ je vytvářen zejména tím, že nějaká skupina lidí, homogenně sobě příbuzná, chce být národem. To je asi rozhodující, a nám Čechům — podle mého názoru — nezbyvá nic jiného, než to přijmout.

Dr. Lettrich: Podľa môjho názoru — historický vývoj už potvrdil vlastne odpoveď, o ktorej hovoríme. A sice, v osme-nástom roku Republika československá formálne vznikla zo slobodnej vôle českého a slovenského národa, uplatnením samourčovacího práva národov. Keby otázka — či určité spoločstvo je, alebo nie je samobytným národom — ne-mala politické dôsledky, tak by iste bolo zbytočné takú otázku si stavať.

A tu by som bol veľmi rád — vzhľadom na to, že sa zhodu-jeme názorove na tú základnú otázku, či sú Slováci sa-mostatným, alebo nie sú samostatným národom, keby sme s tým mohli pokračovať v našich rozhovoroch, aké praktické dôsledky táto zásada má na česko-slovenské spolužitie.

Peroutka: Já myslím, že první praktický důsledek toho, že uznáváme Slovaky za národ, je ten, že musíme uznat jejich právo na sebeurčení. Poněvadž není možno někomu říct: Ty jsi národ, ale ty jediný ze všech národů nemáš právo na sebeur-čení. To — jak říkám — musíme přijmout. Otázka teď' je, co je to to sebeurčení, a jakým způsobem je možno sebeurčení uplatňovat pro slovenský národ. Podle mého názoru — a myslím, že historicky je to také jasně zejména tím, co se stalo v roce 1918 — a potom v roce 1939, sebeurčení sloven-ského národa je možno uplatnit dvojím způsobem:

- 1) jako v roce 1939 — vytvořením slovenského státu,
- 2) jako v roce 1918 — vytvořením společného českosloven-ského státu.

V obojím případě je to sebeurčení. Já nechci říkat, že v roce 1939 se slovenský národ rozhodl svobodně, aby měl svůj vlastní stát. Známe dobře, pod jakým nátlakem to bylo, jaké diplomatické manévry za tím byly, ale bylo to možno, že slovenský národ by se také rozhodl použít svého práva sebeurčení k tomu, aby si vytvořil svůj vlastní slovenský stát. No, tedy jde nyní o to, abychom si ujasnili, co znamená právo sebeurčení. Já opakuji: to znamená obojí — i zůstat, i možnost zůstat v Československé republice — i možnost vytvořit si zvláštní slovenský stát.

Krátce po komunistickém puči, když jsem byl v Paříži, tak jsem byl na nějaké schůzi, kde byli slovenští separatisté, a ti se mně ptali, jestli myslím, že chci vytvoření slovenského státu je zločin. A já jsem jim řekl, že nemyslím, že je to zločin, ale že myslím, že je to chyba, velká politická chyba.

Dr. Lettrich: K tomu by som mal len jednu poznámku: že v roku 1939 sa nikto nepýtal — ani Hitler v Berlíne, ani slovenský snem v Bratislave — na vôľu slovenského národa, a že tedy slovenský štát vznikol bez uplatnenia samourčovacího práva slovenského národa.

Právo na sebeurčení

Peroutka: Mluvím jako Čech, mluvím do jisté míry jako pozorovatel tohoto subjektivního práva slovenského národa, a mám k tomu něco říct z českého stanoviska. My, Češi, už si nevymyslíme nic lepšího než to, co před sto lety — nebo ještě dříve než sto lety — jednou řekl Havlíček. Uvedl všechny argumenty proti tomu, aby Slováci se pokládali za zvláštní národ, aby měli zvláštní spisovnou řeč. Řekl, že on tyto argumenty částečně uznává, ale pravil potom, že když Slováci přes všechny tyto argumenty se rozhodnou, že jsou národ a zvláštní národ, tedy že Čechům nezbyvá nic jiného, než aby to přijali s uctivostí, s jakou se musí přijímat vůle bratřova. A to, myslím, je také jediné stanovisko, které my Češi můžeme zaujmout. Pokud se týká toho, bylo-li by použití sebeurčovacího práva slovenského národa, které by vedlo k samostatnému slovenskému státu, chybou, to je velmi zajímavá otázka. Poněvadž — oč zde jde: sebeurčovací právo v podstatě je princip národní, a vyplývá z principů národních. Je otázka, jestli princip národní vyčerpává vůbec všechny aspekty, a vůbec všechny zájmy, které národ nebo národní společenství může mít; je-li to absolutní princip, kterému se všechno musí podříditi. A ta otázka česko-slovenského soužití není jenom otázkou národnosti; to je do jisté míry jednak otázka politická, jednak otázka kulturní. Tedy — když by i sebeurčení Slováků, které by vedlo k ustavení samostatného slovenského státu, bylo bezvadné z hlediska národnosti, sebeurčení, kdyby splňovalo plně tento požadavek, zbývají ještě další oblasti, kde to může být chyba. Může to být chyba v oblasti politické, a chyba v oblasti kulturní. A já se pamatuji, že jsem kdysi mluvil právě s doktorem Lettrichem o tom česko-slovenském principu, a on tenkrát pronesl jakési kulturní vyznání, z něhož bylo vidět, že to československé, že ten česko-slovenský princip pro něho je princip kulturní. Myslím, že tenkrát řekl, že je to otázka, ke které kultuře budeme patřit: jestli budeme patřit ke kultuře západní nebo východní. Nebylo to tak nějak, pane doktore?

Dr. Lettrich: Ja plne súhlasím s tým, že samourčovacie právo národa, ako prirodzené právo, je nesmierne vážna vec.

Takéto právo národy vo svojich dejinách zvyknú len raz použiť. Ide o rozhodnutie pre celé generácie. Niet najmenšej pochybnosti o tom, že Slováci mali, majú a budú mať právo na samourčenie. Nejde o to, či toto právo majú; ide o to, či použitím práva samourčovacieho získajú lepšie, alebo horšie postavenie. A ja som toho názoru, že keď sa pozremo na mapu strednej Európy, keď sa pozremo do našich dejín, najmä tých najnovších, že dostaneme veľmi jasnú a ne dvojzmyselnú odpoveď na otázku: aký stav, akú situáciu by sme si vytvorili — a to nielen my Slováci, ale i Češi — keby sme sa znova dovolali samourčovacieho práva v tom zmysle, že si máme opätovne rozhodnúť o štátoprávnom postavení? A tu si myslím, že treba veľmi jasnou rečou hovoriť: jak k sebe — k nám Slovákom — tak i k našim bratom Čechom. Predovšetkým, našou otázkou je, ako si upraviť a to spravdivo, čestne, pomer medzi Čechmi a Slovámi.

Peroutka: Vy tedy, pane doktore, souhlasíte vcelku s tím, co jsem řekl: že i když sebeurčení národů do všech důsledků, tedy i důsledku samostatného státu, odpovídá principu národnostnímu, že to může být chyba — politická nebo kulturní, nebo politická a kulturní.

Řekl byste snad, v čem by to mohla být chyba kulturní pro Slováky?

Kulturní příslušnost

Dr. Lettrich: Niet najmenej pochybností o tom, A tých 40 rokov existencie Republiky to potvrdzuje nad akúkoľvek pochybnosť, že spoložitím Slováci získali kultúrne nesmierne. Som presvedčený, že i Češi získali zo spoložitia česko-slovenského veľmi mnoho. A verím, že ďalším spoložitím tento zisk medzi nami — kulturný, duchovný zisk — bude ešte väčší.

Peroutka: A řekl byste, pane doktore, že česko-slovenský princip, česko-slovenské soužití, bylo pro Slováky jakýmsi mostem k západní kultuře?

Dr. Lettrich: Jestli nie mostom, tedy určite neohýčajným posilnením.

Drienka: Ja si ovšem, páni, myslím, že příslušnost Slovenska k Západu, k západnej kultúre, sa nedá vysvetľovať a opierať jedine o spojenie s českými zemiarmi. Na Slovensku sa prejavili všetky fázy západného kulturného vývoja aj pred vznikom Československej republiky. Tak — románska architektúra, gotika, barok; reformácia a protireformácia, a najmä toto posledné duchovné prúde, teda reformácia a protireformácia, veľmi jednoznačne a kompletne oddeľuje Slovensko od Východu, od Byzancie. Latinská tradícia na Slovensku sa dokonca udržala dlhšie ako v Čechách. Ba dokonca i Štúrovi a celá Štúrova škola je ovplyvnená filozofiou zo Západu a vyrástla a tvorila pod vlivom Západu, a aj sa západnícky orientovala.

Tým, pravdaže, ja nechcem povedať, že by spojenie Slovenska s českými zemiarmi nenapomáhalo tú slovenskú kulturnú príslušnosť k Západu.

Peroutka: No, a nehledíc k tomu spojení ze Západem, když se díváme na tu minulost od roku 1918 až do roku 1938, nebyla by bývala chyba, vytvořit samostatný stát v ohledu

kulturním? Myslíte, že tenkrát by se byl slovenský národ mohl tak vyvinout ve školství a ve vědě, kdyby nebylo té české pomoci?

Dr. Lettrich: Úprimne rečeno ja si neviem dosť dobre predstaviť vznik samostatného Slovenska v oseemnástom roku. O tomto probléme, ostatne, uvažovali naši národovci v tom čase; uvažovali krajania, pracovníci zahraničného odboja, a všetci došli k jednoznačnému rozhodnutiu; že nie samostatnou cestou, ale spoločnou cestou.

Peroutka: Myslím, že i Hlinka došiel k tomu názoru.

Dr. Lettrich: Medzi prvými.

Peroutka: Ano. A ja myslím, že tohle to, čo Vy jste právě řekl, by bylo mohlo být takovým mostem k tomu o čem budeme mluvit dále. Poněvadž když říkáte, že v roce 1918 by to byla chyba, myslíme všichni, že by to byla chyba vytvořit samostatný stát, tedy: do jaké míry, a zda vůbec se poměry změnilы dneska tak, že by to už nebyla chyba?

Federace

Drienka: Myslím, že tu přicházame k otázke, či budúcnosť malých národov v Strednej Európe neleží v ich federovaní. Integrácia osebe malých, ale spolu silných, národov vo federácii môže ich zaistiť i po politickej i hospodárskej stránke. Som presvedčený, že touto myšlienkou sa u nás doma a aj v celej strednej Európe zaoberajú trizvezrozmysľajúci ľudia veľmi pilne. A medzi tými, čo o tej federácii rozmyšľajú, sú aj také hlasy, podľa ktorých Slovensko by mohlo ísť do takej federácie ako samostatný štát, ako samostatný člen; oddelene od Čechov. A dôvodia tak, že všetky tie výhody, tú istotu, ktorú im dáva Československá republika, poskytne Slovákovi stredoEurópska federácia.

Dr. Lettrich: Veľmi vítam tento námet k nášmu rozhovoru. Otázka stredoEurópskej federácie sa týka rovnako Čechov, ako i Slovákov — teda Republiky československej, ako sa týka aj ostatných národov takzvanej podunajskej kotliny. Ja myslím, že každý, kto chce vidieť bezpečnejšiu budúcnosť svojho štátu, svojho národa, musí vítat myšlienku federalizáciu. A to nie len federáciu strednej Európy, ale aj federáciu celej Európy.

Stredná Európa predsa nemôže byť večne objektom nájazdov — raz z východu, raz zo západu. Stredná Európa má nárok na to, aby žila bezpečne, pokojne, aby sa mohla vyvíjať bez vojen a bez akýchkoľvek porúch. Ale, dávajme pozor: je rozdiel medzi myšlienkou Strednej Európy, federovanej Strednej Európy, a je rozdiel medzi tým, aká situácia nastane pre jednotlivé národy a štáty, ktoré by mali byť členmi tejto federácie.

A potom — nesmieme zabúdať ani na to, že ani StredoEurópska federácia nezotráni národné, kultúrne, hospodárske a politické rozdiely, ktoré sú výsledkom mnoho-storočného oddeleného vývoja týchto národov, a že nezotráni ani nepomer medzi malými a slabšími národmi na jednej strane, a väčšími a mocnejšími na druhej strane.

Drienka: Povedzme, že prívrženec slovenskej štátnej samostatnosti nám položí otázku: prečo by sme my, Slováci, mali

ísť do tej federácie spolu s Čechmi, keď tam môžeme ísť samostatne, ako národ a ako samostatný člen tej federácie?

Peroutka: Ono, ja myslím, že to je ta hlavná otázka, o ktorej máme mluviť. A myslím, že som v posledný našej diskusii citoval Havlíčka. A ja ho budu citovať zase: on, zdá sa, promyslel věci na sto let dopředu. Havlíček řekl, že vždycky pro nás Čechy a Slováky zůstane problémem, jestli — jak to bylo tenkrát — jestli nás má být 5 nebo 7 milionů domorodých. A když nás bude 7 milionů, máme větší sílu, než budeme mít, když nás bude jenom 5 milionů jednoho národa a 2 miliony druhého národa. A myslím, že tahleto otázka vlivu a síly — i početní síly — by hrála roli také v každé federaci.

Dr. Lettrich: Ja uznávam plne ten argument, že je veľký rozdiel — či idú dvaja, silnejší, alebo každý osebe, slabší, povedzme do stredoEurópskej federácie. Postavenie Slovákov na príklad, bez Čechov, alebo postavenie Čechov bez Slovákov i v stredoEurópskej federácii by bolo neporovnateľne slabšie a nevýhodnejšie, ako by bolo postavenie Čechov so Slovákmi a Slovákov s Čechmi.

Okrem toho federácia znamená dobrovoľné vzdanie sa určitých atribútov samostatnosti — na príklad — v politike medzinárodnej, obrannej, hospodárskej a tak ďalej. Aký by to malo znysel, aby sa Slováci od Čechov odtrhli, vytvorili si samostatný štát — a potom hneď idúce do StredoEurópskej Federácie, museli sa vzdať určitých atribútov svojej samostatnosti novonadobudnutej?

A preto môj záver je, že máme podporovať myšlienku stredoEurópskej federácie, lebo ona môže znamenať veľké dobro pre našu národnú a politickú budúcnosť, ale musíme dávať pozor, aby sme sa nevzdávali realit pre fikcie. Naším problémom je: ako upevniť, upraviť vzájomné vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi v Republike, aby táto republika mohla byť veľmi silným partnerom v stredoEurópskej federácii.

Chyby

Drienka: Ja by som položil jednu otázku, ktorá bude trochu snád' disonančne znieť: My sme si povedali, že sa Slováci v 18. roku s Čechmi objali a išli do spoločného štátneho spoločenstva tak unisonne, opravdu spontánne. A za niekoľko rokov prišlo k rozporu. Čo sa to stalo? Prečo? Odkiaľ? Z akých dôvodov tie rozpory? Prečo ten Hlinka, ktorý videl, že to je múdre riešenie — spolu s Čechmi postupovať v jednom štáte — prečo ten naraz založil svoju politickú stranu, respektíve jej program, na antagonizme protiľahcom?

Prečo ten Rázus, ktorý spieval na začiatku, Matkou našou Vitavienka, otcem Dunaj valaš — naraz sa nachádza v opozícii? To sú otázky, ktoré si dneska dáme.

Peroutka: No, ja myslím, že to má dve príčiny: za prvé jste vzpoměl, že Hlinka byl vůdce politické strany. A to vždycky komplikuje každou otázku; také národní. Nesmíme zapomínat, že politické strany zejména před volbami přímo žijí z antagonismů. A kde nejsou, že je vytvářejí. Tedy, v tomto případě už to nebyla jenom slovenská otázka, byla to také otázka volebního prospěchu slovenské ľudové strany. Ale, to nemyslím, že byla jenom jediná věc. Když jsme mluvili o

tom, že v roce 18 Slováci udelali moudré rozhodnutí k vůli vnitřnímu stavu svého národa, pak si musíme položit otázku: jestli ten vnitřní stav slovenského národa se nemění k lepšímu během následujících let, nebo aspoň, jestli někteří lidé — jako Hlinka — si nemyslí, že už se mění tak k lepšímu, aby Slováci mohli mít i proti Čechům větší míru samostatnosti? A to je ta rozhodující otázka.

Dr. Letrich: Ja bych chcel k tomu dodat' ešte niektoré poznámky. Predovšetkým, naša republika už od svojho vzniku zápasila s otázkou: ako organizovať štát? Či to má byť štát jednotný, centrálné spravovaný, alebo štát decentralizovaný. Ba, dokonca, ešte pred vznikom republiky, ako vieme, v Pittsburghu predstavitelia zahraničného odboja a naši krajaní českí i slovenskí, zaoberali sa touto otázkou. A slovenskí deklaranti v Martine, keď vynášali známu Deklaráciu slovenského národa 30. októbra 1918, tiež mali niektorí akúsi poradu, na ktorú sa zaoberali myšlienkou, aké štátoprávne, ústavné postavenie má mať Slovensko v republike. My vieme, že oficiálne československá politika sa priklonila k myšlienke jednotného národa československého, ba dokonca i jednotného jazyka československého a jednotného centrálné spravovaného štátu československého. I ústava z 20. roku tiež vyjadruje túto myšlienku, keď začína svoju predmluvu slovami: "My, národ československý . . ." atď. Ja myslím, že je d'aleko dôležitejšie to, čo sa v praxi dialo ako to, čo bolo na papieri. V praxi, vieme, že sa robili chyby. A to rovnako na českej ako i na slovenskej strane. Na českej strane sa hrešilo proti záujmom republiky v tom, že sa štát úmyselne a zbytočne centralizoval. A na slovenskej strane zase sa robila chyba v tom, že niekedy sa zbytočne a škodlivé zdôrazňovala slovenská zvláštnosť a samostatnosť, ktoré potom viedli k slovenskému autonómizmu a k vyvolávaniu protičeských nálad.

Drienka: Vy ste, pán šéfredaktor, správne povedali, jestli by sme si mohli položiť otázku — či sa potom na Slovensku nedali dáke zmeny, či Slovensko nejak nevyspievalo už k niečomu ďalšiemu. Fakt je, že Slovensku vyrastala nová generácia. A tu musím priznať, že treba za to vďaka vzdať bratom Čechom, ktorí nám poslúžili profesormi, učiteľmi; my sme ich nemali vtedy. No, ale tá nová generácia, menovite tedy tá nová intelligencia už slovenská, potom stála pred veľkým problémom. Ono sa na začiatku tie úradnícke, učiteľské a iné miesta obsadili, však? A potom slovenský dorast, inteligentný, nemal miest a pochopiteľne vznikol z toho pocit u Slovákov, že sa im krivdí.

Dr. Letrich: Ja bych chcel ešte dodat' k tomu, že hneď od 19., 20. roku vznikli niektoré zbytočné spory medzi Čechmi a Slovákmi. Jedným takým zbytočným sporom bol ten, či sú Slováci národom alebo nie.

Peroutka: Určité . . .

Dr. Letrich: Za druhé, zbytočný bol spor o českých zamestnancov na Slovensku. Slovensko nevyhnutne potrebovalo českú pomoc. O tom niet najmenej pochybnosti. Je druhá otázka: Či holo múdre a politicky prezeravé, aby zase toľko tých zamestnancov prišlo, aby to šlo na úkor domácich, domácej inteligencie? Či holo múdre, aby stranníci z Prahy, aby sa zavŕadili svojim stranníkom, posielali kde jakého školníka, postára na Slovensko? Veď týchto ľudí sme mali doma práve dosť.

Ďalej vznikol celkom zbytočný spor o to, či je slovenčina samostatnou rečou a má sa v nej úradovať zpravidla alebo nie zpravidla.

Vzniklo nedorozumenie o tarify, o rozpočtové prídeli, o štátne dodávky a tak ďalej.

Podľa môjho názoru i Slováci i Česi tu robili vážne chyby, ktoré by sa nikdy viac v budúcnosti opakovať nemali.

A viny

Drienka: Myslím si, že by sme sa dnes mohli pohovárať o následkoch, aké neupravený pomer česko-slovenský — menovite na Slovensku — prinášal. O chybách, ktoré z toho neupraveného pomeru sa rodili.

Peroutka: Myslím, posledné sme si řekli, že na obou stranách se děly chyby a měli bychom si dŕaska říci — vy jako Slováci, byste mi měli říci, které chyby dělali Češi, a já bych se vám pokusil říci, které chyby dělali Slováci. Já se na příklad pamatuju velmi dobře, že jsem jednou v parlamentě — asi v roce 1921 nebo 1920 — slyšel Jurígu, jak říkal: "A to, čo Čech musí študovať na univerzite 4 roky, to sa Slovák v malinkom kurziku i za pol roka naučí!" Což ovšem není pravda, že ano? Intelligence se nedala takto vychovávat. Sociologické změny v národě nikdy nepostupují tak rychle. A to, já myslím, že to byla hlavní chyba Slováků, že politicky šli rychleji, nežli šli sociologicky. Rozumíte mi, jak to asi myslím?

Dr. Letrich: Ja by som chcel podotknúť toľkoto: Ak je už reč o tom, čo zavinili naši bratia Česi v pomere česko-slovenskom, ja bych povedal to: Nedostatok taktu voči Slovensku, nedostatok ohľadu na kultúrny, osobitný kultúrny vývoj na Slovensku.

Peroutka: S tím bych jako Čech souhlasil.

Dr. Letrich: Další vinnu — a ja nežalujem, ale konstatujem — ďalšiu vinnu by som videl v tom, že prílišne zdôrazňovali centralizáciu štátnej správy. Podľa môjho názoru nielen národnostná skladba, osobitý historický vývoj Čechov a Slovákov, ale i zemepisná poloha republiky, vyžadovala, aby republika bola náležite decentralizovaná. A potom — i tak trochu sobectva a prílišnej stranicosti vo verejnom živote.

Keď hovorím o sobectve, tak na účel toho by som chcel pripísať práve tú nešťastnú personálnu politiku. A pokiaľ ide o to ďalšie, chcel by som zdôrazniť, že i nie rozumná, nie dosť spravodlivá hospodárska politika, ktorá — na príklad — pokiaľ išlo o priemysel, zastávala názor, že české zeme majú omnoho lepšie predpoklady pre priemyselný rozvoj, ako Slovensko. V dôsledku toho ten málo vyvinutý priemysel na Slovensku zakrňoval, a z toho vznikala nezamestnanosť, problém vysťahovalectva a tak ďalej.

Peroutka: Dovoľte, pane doktore, ja bych s tím souhlasil; ovšem, když mluvíme o tom centralismu, který vycházel z Prahy, ja bych chtěl ještě připomenout jednu okolnost, za kterou asi nikdo nemohl, a která byla více méně osud.

Po roce 1918 v českých zemích administrovala celý stát kasta úředníků, která byla vychována v rakouských tradicích. A to byly centralistické tradice. Ti lidé ani psychologicky neměli snad v ničem jiném myslieť.

Dr. Lettrich: Ja myslím, že je to veľmi správne konštatované. Na jednej strane to bol prílišný centralizmus, na druhej strane autonomizmus, respektíve separatizmus. A potom stále experimentovanie hlavne na Slovensku. Vyšlo sa zo stolic, pokračovalo sa župami, potom krajiniským zriadením, a nakoniec autonómiou. Podľa môjho názoru, naši vtedajší štátnici mali okamžite a ihneď nájsť definitívnu poctivú formu, ktorá by spravodlivo uspokojila i štát, i Slovensko. A to . . .

Peroutka: Odpusťte, vy říkáte: "štátnici to mali náležit ihneď." Co myslíte tím "ihneď"? Tu definitívni formu v roce 1918 nebo kdy?

Dr. Lettrich: Myslel som prvé roky po založení Republiky. V prvých dvoch, troch — štyroch rokoch. Za štyri roky pri poctivej vôli sa dalo mnoho urobiť.

Drienka: Ale, pán šéfredaktor, vy jste nám povedali, že nám poviete, aké robili chyby tí Slováci.

Peroutka: Já myslím, že jsem vám pověděl to, co jsem já považoval za hlavní chybu: že politické avědomění slovenského národa šlo rychleji než vyspívání jeho sociologické skladby, čili, že Slováci si kladli v určitých prvních letech Republiky daleko větší úkoly, než mohli sami zmoct, když ještě neměli mladou inteligenci. Já vždycky jsem se na to díval tak, že autonomie nebo decentralisace vždycky má přijít — jak říkám — postupně s vyspíváním slovenského národa. A tu se mi zdá, že někdy Slováci příliš spěchali. — Já bych neříkal, že, pokud se týká speciálně otázky decentralisace, spěchali už od roku 1930. To už nebyl spěch; tenkrát to už Slováci měli dost mladé inteligence, která všechny úřady mohla obsadit. Ale do té doby často — myslím — že by to byl býval nerozum, aby spěchali.

Dr. Lettrich: Ja upozorňujem na to, autonómia nebola riešením československého pomeru. Ona prišla v kritickej situácii Republiky a v kritických chvíľach medzinárodného vývoja. Prišla spôsobom nenormálnym a nedemokratickým. Žilina nebola výrazom vôle slovenského národa. Žilina bola výrazom vôle jednej politickej strany, ktorá inklinovala ku totalite. My sme dostali s autonómiou súčasne i totalizmus na Slovensku: prišli totalitné voľby, prišiel totalitný snem, a bolo po demokracii. Slováci si iste — ako národ — nepredstavovali takto riešenie svojho osudu, a preto ja nepokladám vývoj od Mnichova do marca 1939 za ideálny, a nepokladal som ho za spravodlivé a ideálne riešenie slovenskej otázky.

Pokusy o řešení

Drienka: Myslím, že v období od slovenského národného povstania až do komunistického prevratu bolo niekoľko úspešných, možno neúspešných pokusov o vyrovnanie československého pomeru. Pán doktor Lettrich, vy ste v povstaní boli činný ako jeden z vedúcich a potom po vojne predsedom Slovenskej národnej rady; čo vy na to poviete?

Dr. Lettrich: Úsek medzi 44. a 48. rokom považujem za najreálnejší úsek riešenia česko-slovenského pomeru. V slovenskom národnom povstaní skutočne zvíťazili — možno povedať — najrozumnnejšie snahy a najlepšie tradície v slovenskom národnom živote. Zvíťazila myšlienka Československej republiky; jej obnovenia. A súčasne zvíťazila myšlienka reálneho, rozumného a spravodlivého riešenia pomeru česko-

slovenského, a to pomeru, vybudovaného na zásade bratského spoluzitia Slovákov s Čechmi; na zásade rovného a rovným, a napokon — na zásade vytvorenia slovenských národných orgánov, a to orgánov moci zákonodarnéj, teda slovenského snemu, ktorý reprezentovala Slovenská národná rada — potom orgánu moci výkonnej, ktorým bol Sbor povereníkov a napokon — orgánu moci zákonodarnéj, to znamená: povereníci.

Peroutka: Tento program, pane doktore, byl i za povstání takto vypracován, přesně jak vy to teď říkáte?

Dr. Lettrich: Áno, tento program bol vlastne vytvorený a uskutočnený už za povstania. Už v Banskej Bystrici sme vytvorili Slovenskú národnú radu, Sbor povereníkov, a tam sme proklamovali obnovenie Československej Republiky.

My sme vlastne tento program mali už v hrubých rysoch — a teda zásadne — vypracovaný v takzvanej Vianočnej dohode z roku 43 — a od tých čias sme vo vedení československého domáceho odboja na Slovensku uvažovali ďalej, dopĺňali a kristalizovali tieto myšlienky a keď došlo k povstaniu, sme vlastne vyhlásili to, čo už bolo dávno ideovo hotové.

Peroutka: No, a po té zkušenosti, kterou jste pak měli ve třech letech, 45 až 48, nikdy jste neměli přičinu, důvod od toho svého programu aspoň teoreticky ustoupit? Nebo myslíte, že ten program prakticky se osvědčil potom v Republice?

Dr. Lettrich: Ako vo všetkom i v našom povojnovom slovenskom živote, je rozdiel medzi ideou a praxou; medzi princípom a jeho uskutočnením. Keď sme vytvorili slovenské národné orgány, tak bolo treba — zase v dohode s predstaviteľmi českého politického života dohodnúť spoločnú bázu česko-slovenského ústavného života. A túto otázku mali riešiť takzvané Pražské dohody. Ako viete, boli uzavreté tri: jedna bola koncom mája a začiatkom júna 1945, druhá bola v apríli 1946 a tretia v júli 1946. Tie prvé dve pražské dohody — podľa môjho názoru — správne a rozumnne upravili túto otázku z hľadiska ústavnoprávneho. To znamená, že my, zo Slovenska, sme urobili niektoré koncesie. A to oprávnené, lebo ináč by bolo to bývalo dvojštátie. Avšak Tretia pražská dohoda nám — Slovákom — bola vnútená. To bol výsledok volieb z roku 46, ktoré komunisti na Slovensku do značnej miery prehrali; a preto Gottwald, ako designovaný ministerský predseda, za podpory — žiaľ! — aj ostatných nekomunistických českých strán, vnútil takzvanú Tretiu pražskú dohodu, ktorá obmedzila zákonodarnú činnosť Slovenskej rady, značnú časť pôsobnosti povereníctiev zase podriadila kontrole ministerstiev. To bol nešťastný krok, pretože sa na Slovensku týmto spôsobom stratilo veľký kus dôvery, s ktorou sme obnovovali česko-slovenskú štátnosť v povstaní

Drienka: Pán doktor, spomenuli ste, že pri tých dvoch Pražských dohodách išlo o koncesie, ktoré viac-menej boli na mieste — však, lebo ináč bolo by išlo o dvojštátie? Mohli by ste povedať, o ktoré koncesie konkrétne tam išlo?

Dr. Lettrich: Predovšetkým išlo o to, aby pôsobnosť prezidenta Republiky bola uplatnená aj na Slovensku. To znamená, aby určité právomoci, ktoré predtým malo predsedníctvo Slovenskej národnej rady — na príklad udeľovanie milostí alebo udeľovanie vyznamenávaní zahraničným príslušníkom alebo cudzincom, potom udeľovanie penzi z milosti a tak ďalej — aby prešlo zo Slovenska na prezidenta Republiky.

Pokiaľ ide o prvú Pražskú dohodu, tam sme petrifikovali otázky celostátného povahy: aby sme totiž na Slovensku, hlavne v Slovenskej národnej rade, nevydávali nariadenia, ktoré by mohli sa dotýkať celostátnych problémov. Ďalej sme sa dobrovoľne vzdali určitých vecí, ktoré patrili vláde a patrili ministerstvom, aby týmto spôsobom bolo dané štátu čo mu patrí a ponechané Slovensku čo mu tiež patrí.

Komunistický centralizmus

Dr. Lettrich: Terazší úsek, to znamená posledných 10 rokov, v česko-slovenskom pomere je charakterizovaný obojakou oportunistickou a neúprimnou politikou komunistickej strany Československa, ktorá sa drží zásady, že i národnostná otázka je nástrojom v boji o nastolenie a udržanie diktatúry proletariátu. Preto komunisti riešia i česko-slovenský pomer mocensky. Hovoria, že je to takzvaný demokratický centralizmus. V skutočnosti je to ale totalitný centralizmus. Nielen slovenské národné orgány, ale vôbec orgány Republiky sú suspendované. Tak ako parlament nemá žiadnej právomoci, nemá ani slovenská národná rada. Ako vládla je len filiálkou prezidia komunistickej strany Československa, tak i Sbor povereníkov je vlastne papierovou organizáciou. A ako sú ministerstvá iba hyrokratické centrá, tak isto aj povereníctva — pokiaľ ich ponechali — sú iba provinciálnymi úradmi ministerstiev.

Peroutka: A řekl byste, pane doktore, že z činnosti komunistické vlády lze nějak poznat, že má zájem na špatném poměru mezi Čechy a Slováky?

Dr. Lettrich: Snáď. Tak by sa — snáď by sa ťažko dalo odpovedať "áno" alebo "nie". Avšak my posudzujeme politiku podľa výsledkov. A tie nie sú dobré. My vidíme, že znovu vzniká problém personálny; že pražské centrály znovu posielajú na Slovensko policajtov, českých policajtov — komunistických policajtov. Posielajú inžinierov, posielajú riaditeľov, posielajú ľudí, ktorých tam je dosť. A vyvolávajú umele zas napnutie medzi Slovákmi a Čechmi, žiaľbohu už nielen napnutie proti českým komunistom — ako by to bolo logické — ale napnutie medzi Slovákmi a Čechmi.

Drienka: Ja, jestli dovolíte, páni, by som navrhnul, keby sme si povedali v tejto súvislosti niečo o zjave, proti ktorému režim teraz neustále bojuje: o takzvanom buržoaznom nacionalizme na Slovensku. Čo to je? Bacielek stále opakuje — všakže — "to je ten najväčší nepriateľ Republiky, najväčší nepriateľ štátu" a . . .

Peroutka: Buržoázni nacionalizmus — podľa môjho názoru — je nacionalizmus, nie iného. Komunisti nikdy nemajú žiadnu nouzu o adjektívum, aby k němu špatné adjektívum přidali . . .

Drienka: Tedy — inými slovami, vlastne je to boj proti slovenskému nacionalizmu . . .

Peroutka: Já myslím, že o tom není nejmenší pochybnosti.

Dr. Lettrich: Plne súhlasím. Ide skutočne o slovenský nacionalizmus, ktorý komunistická propaganda označuje hanlivé ako buržoázny.

Peroutka: No, a to je vidieť i z toho, že je to pouhý nacionalizmus, a ne buržoázni nacionalizmus z té okolnosti, že

se vyskytuje — na príklad — u neburžoáz, totiž u komunistů. Vždyť je velký počet komunistů slovenských, kteří taky jsou obviněni z buržoázniho nacionalismu.

Dr. Lettrich: Ja bych chcel ovšem k tomu nacionalizmu niečo povedať. Predovšetkým, že my všetci — či sme Česi alebo Slováci — sme iste nacionalisti; a musíme zostať nacionalisti. Mám ovšem na mysli konštruktívny, pozitívny nacionalizmus, to jest ten stály zdroj nových inšpirácií, nových tvorších síl. A tento konštruktívny nacionalizmus má na svedomí aj udržanie Slovákov; ich národného povedomia a reči za stáročného otroctva. Tento nacionalizmus má na svedomí — a to český i slovenský — vznik Republiky československej. Tento nacionalizmus pomohol vybudovať ten pokrok kultúrny, hospodársky, duchovný česko-slovenský, ktorý sme mali a ktorý máme. Tento nacionalizmus je treba ďalej napomáhať; ovšem, nie takým spôsobom, ako sa to dialo za prvej Republiky že sme mali extrémistov, ktorí išli z jednej krajnosti do druhej. Ani nie takým spôsobom, ako to robia komunisti — že všetko odsudzujú, čo akokoľvek súvisí s prejavom národnej vôle.

Peroutka: Já nevím, pane doktore, o tom jsem často přemýšlel, jestli slovo "nacionalismus" vlastně nepřišlo do tak špatné pověsti následkem různých událostí a následkem příkladů lidí, kteří se nazývali nacionalisty, že by bylo lépe snad ho nahradit nějakým slovem; a nevím jestli slovo "patriotismus" — staré slovo — nefkáá to, co my vlastně myslíme. Poněvadž ve slově nacionalismus mohou býti často agresivní tendence proti někomu jinému; ve slovu patriotismus nemohou. Ten patriotismus samozřejmě je konstruktivní. Nacionalismus může být destruktivní.

Dr. Lettrich: My vieme, že pred sto rokmi naši národní buditelé sa vzájomne oslovovali: "vlastence" a "vlastenec" — nie "národovec". To slovo národovec vzniklo až neskôršie. Ja myslím, že vlastenec môže plne nahradit' pojem národovca tam, kde je totožný štát s národom; kde ide o štát jednonárodný, jednorodový. V našom prípade — ovšem — máme distinguovať medzi národovcami a patriotmi, a dávať ich do harmonického celku a do súvislosti, aby nevznikol konflikt medzi českým a slovenským národovcom a česko-slovenským patriotom. To je — myslím — zmyslom česko-slovenskej kultúry, výchovy a občianskej náuky.

Je možno postaviť otázku: Odkud se here revisionismus, buržoázni nacionalismus a jiné projevy buržoázni ideologie, jestliže u nás je lidová demokracie?

S vlivy ľud'ctví a buržoázne nacionalistickými, separatistickými tendenciami se dnes střetáváme na různých úsecích našeho kulturního, politického a vědeckého života, ve sportu, ve státním aparátě, v hospodářských orgánech a pod. Těchto vlivů dokonce není nšetřena ani propaganda, film, tisk, rozhlas a televize.

Ve vědě je nutno překonat tendence, směřující k separování slovenského vědeckého výzkumu od celostátního na úkor rozvoje samotné slovenské vědy.

Náš tisk, zejména ve sportovních rubrikách, nesmí připouštět činnost buržoázne nacionalistických elementů.

K. Bacielek k vedení KSS 9. ledna 1958.

TISK EXILOVÝ A JINÝ Kdýž v červnu pražský režim rozeslal exulantům — patrně podle seznamu adres na čs. poštovním úřadě pro styk s cizinou — padělek mnichovského *Českého slova*, překvapila ne jeho forma (ta je étenářům exilového tisku známa z dřívějších komunistických podvrhů), ale skutečnost, že Praha neutichá v pokusech vnést zmatek a rozkol do exilového dění. Padělek prohlašoval, že je posledním číslem *Českého slova*, protože jeho vydavatelé již nad exilem zlomili hůl, a nemá, více méně, cenu něco podobného dělat. Padělek sám však touto thesi vyvrací. Je projevem skutečnosti, že existence exilu po deseti letech je pražské vládě tak nepřijemnou, že jej potřebuje neustále diskreditovat, zejména v očích domova. Svědčí o tom zpráva, že „poslední“ číslo *Českého slova* nechala vláda v hojném počtu kolovat i doma.

Zatím co komunisté takto vystrojili pohřeb jednomu exilovému orgánu, v New Yorku vyšlo skutečně poslední číslo jiného. Červnový *Československý přehled* uzavřel téměř pětiletou existenci, kterou začal jako studijní pomůcka veřejných pracovníků exilu a vyvrcholil jako skutečná tribuna jeho veřejného mínění. Je opravdu škoda, že tiskový odbor Výboru pro svobodnou Evropu, který časopis vydával, neukázal dost prozíravosti a nechal se ovlivnit falešnou snahou snížit své výdaje, když rozhodl, že *Československý přehled* nebude dále vycházet. Svým pojetím, obsahem, významem a skvělou úpravou se *Přehled* zařadil mezi nejlepší československé publikace v cizině. Exil v něm ztrácí účinný nástroj svého dlouholetého snažení.

Mezinárodní komunismus zatím zostrňuje svůj boj proti revisionismu doma a zvyšuje snahu proniknout do oblastí Asie, Afriky a Jižní Ameriky. V srpnu vychází v Praze první číslo *Problémů míru a socialismu* v tolika jazycích, že jeho redakční štáb vpravdě zahrnuje všechny světadíly. Kominforma, již prakticky obnovil Krenel vloni na podzim, dostává novou zbraň. Praha se stává východním bodem pro směrnice, jak postupovat proti Třetímu a jemu podobným, a jak navnadit na krásná hesla „míru“ a „socialismu“ ostatní svět.

Londýnská Fleet Street odpovídá na tuto výzvu komunismu typicky vtipným způsobem. V říjnu uspořádá pod jménem „The Great Challenge“ výstavu karikatur z poválečných let, jež drtivým způsobem — a často lépe než slova — od-

halují pravou tvář moskevského impéria. Výstava, na jejímž uspořádání má zásluhný podíl londýnská redakce Informační služby svobodného Československa, bude obelána příspěvky předních světových politických karikaturistů a navštíví po londýnské premiéře hlavní města západní Evropy.

—z—

REFLEXY V KALUŽI Třeba zapsat, že o prázdninách se politika nehouřila jen na své nejvyšší úrovni, nýbrž i na úrovni našeho politického exilu. Začalo to tím, že vůdové dvou skupin v Radě svobodného Československa se opět nedohodli, koho vyslat na zasedání Porobených národů do Strasburgu. Nejel potom nikdo. Jeden vůdce pak přišel na ideu, že „vhodným“ doplněním Zastupitelstva Rady satelitními hlasy — a dosažení většiny — by si mohl zvolit výkonný výbor Rady podle své etně libosti, a tento výbor by pak nejmenoval homogenní, t. j. jeho skupinu do Shromáždění porobených národů. Atraktivní rys tohoto úmyslu spočíval v tom, že Shromáždění je podporováno Američany, zatím co Rada se již „oprostita od závislosti na dolaru“. V osmi obáhlých oběžnicích se obě frakce Rady snažily zatemnit tuto podstatu sporu detailními výklady paragrafů, stanov a zásluh. Což by samo o sobě nestálo za zmínku, kdyby každý Čech a Slovák v zahraničí neměl zájem na tom, aby se naši politické chovali alespoň důstojně. Československou politiku zatím postrkával prezident Eisenhower, když ve své libanonské řeči uvedl komunistické uchvácení Československa jako vzor sovětské agrese na Středním Východě. Zdá se, že politická hodnota tohoto projevu unikla všem, kromě Čs. národní rady americké, jež rychle reagovala telegramem do Bílého domu. Asi to neměla činit, neboť v oběžnicích radních skupin se opět vedla právní debata o tom, zda ti, kdo přijali americké obžanství, se smí účastnit zahraniční akce k osvobození ČSR. Jaké štěstí má John Foster Dulles, že jeho rodiče nepocházejí z Čech!

Ještě jedna věc stojí za zmínku: étenáře může zajímat, že o letošních prázdninách skončil „hněv mladých“ v exilové politice. „Satelitní hlasy“, jimiž jedna frakce chce rozšířit počet členů Zastupitelstva Rady, se rekrutují také ze skupiny mladých mužů, kteří po deset let považovali svůj hněv vůči starým radovým politikům věduem za hlavní zásadu své činnosti

—ch—

Z dopisů

Vážená redakcia, aprílové číslo Zápiska prinieslo článok Ivana Zvěřinu — „Slovensko“ a niekoľko názorov Čechov a Slovákov na vzájomný pomer oboch národov a možnosti ich spoločného života pod názvom „Jak se myslí doma“. Po prečítaní oboch článkov som sa odhodlal položiť moje myšlienky na papier a to celkom otvorene, v presvedčení, že len tak sa možno porozumieť a zhodnúť a konečne, aby sme mali z toho obaja osov.

Moja reakcia vychádza nie z politickej vášne, ale zo skúsenosti mladého človeka doma i v exile. Článok Ivana Zvěřinu považujem za povýsenecý a v určitých smeroch aj urážlivý pre Slovákov.

Porážka Hitlera a nacizmu nemajú s právom národa na štátnu samostatnosť nič spoločného. To by z toho titulu bolo potom možné uprieť aj Nemcom právo na nemecký štát. A vidíme, že tak ďaleko nešli ani víťazi po druhej porážke Nemecka. A chcem veriť, že pán Zvěřina nechcel prirovnávať Slovákov a Slovenský štát k Hitlerovmu Nemecku. Chcel však povedať, že Slováci nemali a nemajú morálne dôvody žiadať vlastný štát, lebo majú ČSR, ktorá je aj ich štátom. Chváľabohu, nie vinou Slovákov sa vytvorili také pomery, že Slováci nemôžu považovať viac ČSR za ich štát. Ako Masaryk voláky neuznával Pittsburskú dohodu za záväznú hocí dal na ňu vlastný podpis, tak pražský režim po roku 1945 postupne okliešťoval práva slovenských orgánov, ktoré vyplývali z Košickej dohody a za komunizmu stalo sa Slovensko vylúčenou českou provinciou. Možno je to česká mentalita, s ktorou sa nevieme vypoariadať, keďže ona chce vždy len vládnúť a ovládať, ale nie deliť sa o moc a priznať tie samé práva, ktoré si nárokuje seba, aj iným. Bolo naozaj poľutovaniahodné a komunisti z toho dosiaľ propagačne ťazia, že prezident Beneš neuznával Slovákov za národ. Skrátka, že si počínal ako voláky Koloman Tisza, ktorý vyhlasoval, že slovenského národa niet. A vidíme, že napriek Tisovi i Benešovi, ten slovenský národ jestvuje. Je tu v exile a je hlavne doma. Jeho boj na oboch frontoch potvrd-

zuje, že idea slovenského štátu má svoju morálnu i historickú podstatu, ktorá vyplýva už z existencie tohoto národa a z jeho túžby po samostatnosti. Veď 14. marca 1939 to nebolo po prvý raz, čo Slováci prejavili svoju vôľu po samostatnosti. Už 90 rokov predtým, v septembri 1848 — za revolúcie vyhlásil Štúr samostatnosť Slovenska. A bol to tiež Štúr, ktorý prvý žiadal federáciu stredo európskych národov, kde Slovensko by bolo zastúpené ako samostatný celok. Aj keď pomery boli vtedy proti Slovákom, vôľa národa po samostatnosti tu bola. A to je dôležité a na to my mladí Slováci sme ozaj pyšní.

Ďalej Ivan Zvěřina hovorí, že Slováci sa dobrovoľne prihlásili do ČSR a že tento štát im dal toľko slobody, koľko nemali po stáročiach. Celkom správne. Áno, dal, ale dal aj Čechom. A nebola to zásluha len Čechov, že Česi a Slováci dostali také práva, aké v rakúsko-uhorskom podruží nemali. To bola zásluha oboch. Ale ani ČSR nedala Slovákom toľko práv, koľko im dáva vlastný štát. Keď však Slováci mali roku 1918 právo ísť do ČSR, prečo im niekto upiera právo z tejto republiky vystúpiť a ísť do vlastného štátu? A myslím, že tí, ktorí roku 1918 rozhodli o vstupe Slovenska do ČSR (sám to považujem za veľmi správny krok pre tú dobu) neboli väčšími reprezentantmi národa ako tí, ktorí 14. marca 1939 boli postavení pred otázku zachrány alebo rozdelenia slovenského národa. Slovákom sa táto štátna samostatnosť vyplácala nech ju dosiahli za akýkoľvek okolností. Po tom, čo Západ zradil ČSR, čo sa Hitler rozhodol likvidovať tento štát, Slováci ho nijako zachrániť nemohli. Sami mali len dve možnosti: dať sa rozdeliť a obsadiť, alebo prispôbiť sa daným pomerom a vziať tú formu samostatnosti aká bola za daných okolností možná pre zachránu slovenského národa. A Česi na mieste Slovákov by konali podobne.

V dnešných časoch je veľmi riskantné ohŕňať sa morálnymi dôvodmi a hroziť Slovákom pre 14. marec nielen "neprajúcimi Čechmi" — ale "celým demokratickým svetom". Tu treba vari tým Čechom, ktorí nepoznajú veci priпомenúť, že State Department v tejto veci zaujal už jasné stanovisko, keď vyhlásil, že Slováci majú právo sami rozhodnúť o svojom budúcom štátoprávnom postavení.

Stredná Európa dostala sa do dnešnej situácie a to tragickej, aj vinou Západu, ktorý bol informovaný Benešom, že komunizmus nie je viac strašákom, že sa mení, že je na ceste k demokracii a pod. Beneš na tento omyl sám strašne doplatil. Ak túto vinu, ktorá je v dejinách nielen politickým ale aj morálnym defektom možno odpustiť, prečo sa majú práve Slováci — malý národ na nebezpečnej križovatke toľkých záujmov — treštat nepretržitými výčitkami i hrozbami, že k vlastnému štátu príšli za pomoci Hitlera? A sú práve Česi oprávnení robiť tieto výčitky Slovákom?

Vo voľbách roku 1946 nie Slováci ale Česi odovzdali skoro 50 percent hlasov na komunistickú stranu, ktorá svojou politikou priviedla februárový puč. Keby sa Česi roku 1946 postavili tak protikomunisticky ako Slováci, možno, že by oba národy nemuseli dnes znášať strašné komunistické otroctvo.

Ivan Zvěřina vytábuje všetky argumenty proti slovenskej štátnej samostatnosti. Ani sebeurčovacie právo nie je mu dosť vhodné a dostatočné, aby zdôvodnilo nárok Slovákov na vlastný štát. Nevídi pritom nový svetový vývoj, nezadržiteľnú vlnu vášnivej túžby národov po samostatnosti a nepozná pritom ani slovenské dejiny, ani slovenské pomery doma i v exile. Alebo ich nechce poznať. A to je škoda. Po toľkých rokoch spoločnosti by sme očakávali viac znalosti slovenskej otázky. A nech nám nemá nikto za zlé, že nepovažujeme za láskavosť ani to, keď niekto vážne a múdro radí Čechom, aby neurážali Slovákov vyhlasovaním ich za separatistov, ale aby s nimi jednali ako so Slovákami. Slováci sa však svojho práva na štát nevzdajú ani tým, že ich bude niekto "urážať" názvom separatista, ani keď im bude "lichotiť" nazývaním ich Slováci. To by mohol byť snád' krok k dobrému a iste oboma stránkami želaného zblíženia. Lenže za touto snahou, bohužiaľ ako čierna škvrna stojí úplne opačná skutočnosť. A tu budem veľmi konkrétny, lebo budem hovoriť zo skúsenosti, ktoré som osobne prežil. Pracoval som v mnichovskom československom oddelení Rozhlasu slobodnej Európy. Tam som sa presvedčil, že pomer medzi našimi dvoma národnými sa dá rozumne riešiť jedine štátnou rozlukou. Dvoma memorandami domáhali sa slovenskí zamestnanci rozdelenia vysielania do ČSR

na české a slovenské, tak ako je to dnes všade mimo amerických rozhlasových staníc. Mohol to byť prvý prezeračný krok, aby Slováci a Česi našli k sebe bližší pomer. Ale Česi obe tieto oprávnené akcie torpédovali. Dnes semtam počuť hlasy, že to bola chyba, ale vec stále zostáva po starom.

Viem, aké sú pomery v československom oddelení RSE a preto môžem smelo tvrdiť, že nie 80 ale 95 percent slovenských zamestnancov je za samostatné slovenské vysielanie. Niektorí slovenskí zamestnanci nepodpisali posledné memorandum len zo strachu, lebo sa báli o svoje miesto a prípadne preto, aby im nebola znemožnená emigrácia do USA. Niektorí zase už po podpísaní boli zastrašovaní tým, že boli okamžite predvolaní k vedúcim československého oddelenia na vypočítavanie a podpísanie prehlásenia, že stoja za ČSR. Toto sú skutočnosti, akým spôsobom pracujú niektorí vedúci čl. funkcionári, aby umlčali slovenský problém pred očami cudzincov. A tieto ľudia podávajú tendenciózne zprávy Američanom, oni trvajú na dvojzmyselnom vysielaní, aby zámerne vzbuzovali dojem jednotného československého jazyka a národa, oni prijímajú a obsadzujú miesta niektorých oddelení výlučne českými zamestnancami. Tu verejne vyhlasujú paritné zastúpenie 3:1 v zamestnanectve pomere RSE, ale potom si robia po svojom. Skrátka a dobre, Česi vytvorili z tohto vysielania odstrašujúci príklad, ako by vyzeralo opäť spoložiť našich dvoch národov v jednom štáte.

Za toto poznanie sú mladí Slováci Čechom naozaj vďační. To, čo som nechcel veriť vlastným Ťudom, ukázali mi pomery v RSE. Musím však poznamenať, že aj v RSE sú niektorí rozumní a tolerantní Česi, ktorí vidia viac dopredu a ktorí chápu slovenský problém ako taký a ktorí už našli základňu, na ktorej by sa dal slovenský problém rozumne riešiť. Ziaľ'hožu, títo sú zakríknutí a sú v menšine.

Česi v RSE robia dnes tú samú chybu, ako voľakedy doma, že miesto toho, aby sa snažili pochopiť problém ako taký, namýšľajú si, že pár kúpenými ľudmi si kúpia aj slovenský národ. Bol to omyl voľakedy a je to omyl aj dnes. Sebeurčovacie právo Slovákov, či ho už niekto uznáva alebo naznáva — je tu deliacou čiarou.

RSE má veľmi dôležitý zástož nielen

v boji proti komunismu, nielen pre zotročené národy, ale aj v exilovej politike. Je však smutné, že práve československé oddelenie obrátilo dravie zuby proti väčšine slovenského exilu, že zotrávaním na československom vysielaní postavilo si proti sebe slovenských episo-vateľov, väčšinu slovenskej inteligencie, všetkých slovenských katolíckych kňazov až na jedného (a ten sedí ako slovenský duchovný v RSE) a aj veľkú väčšinu amerických Slovákov. — Česká politika znemožnila, že cez RSE sa Slováci nemôžu dozvedieť o práci Slovákov na pôde Spojených štátov, ale že sa to musia dozvedieť cez rímsky, londýnsky, madridský a vatikánsky rozhlas. Stará česká politika vládnut' a nanucovať' žije dnes v RSE. Hovorí sa tu síce o federácii všade na svete, ale Slovákom sa nedopraje ani slovenské vysielanie. A keď niečo — stiahnu sa a povedia, to nie my, to Američania. RSE je markantným príkladom, ako Češi chcu spolupracovať' so Slovákami na základe rovný s rovným. Je to spolupráca vládnutého s podanným. Koľko schopných slovenských ľudí sa nemohlo dostať do RSE len preto, že holi "separatisti" alebo preto, že sa ktosi bál, aby sem neprišli schopnejší ľudia ako tí, čo ochotne prislúchovali. A predsa si Češi v RSE zo Slovákov nezískali viac ako 3-4 ľudí. Je to smutné, ale poučné znamenie aj pre nich.

Len činy môžu ukázať "úctu rovného s rovným", ktorú spomína Ivan Zvěřina a na tie je naozaj zvrchovaný čas, leho aj v exile sa píšú dejiny a určujú vzťahy medzi národmi do budúcnosti. Viem, že Čechom záleží na priateľstve so Slovákami a záleží na ňom i Slovákom. Slováci sú si vedomí, že Češi sú ich najbližší bratia. Ale aj bratia sú si najlepšimi priateľmi len keď sú dobrými bratmi a susedmi a keď majú vyrovnané úrty. Ján Dubec, New York

*

Pokud time, všetni Slováci, zaměstnani v RFE — 5 procent "československých" i 95 procent "protičeskoslovenských", jak uvádíte — jsou placeni ze stejných fondů. Proč myslíte, že jedni jsou "koupeni" a druzí ne? —red—

Četla jsem všechna čísla Zapisníku od počátku do konce. Byl to vlastně můj první styk s českou emigrací od té do-

by, co jsem odjela z Prahy. . . Zapisník je po novinářské stránce na skutečně dobré úrovni, je zajímavý a něco říká. Avšak jeho čtení mne poněkud rozesmutnělo. My israelští Židé z Československa jsme se už dávno definitivně rozloučili se starou vlastí. A teprve teď jsem si zase uvědomila, že jsou jiní, kteří stále ještě čekají na návrat. Mně se ta možnost zdá tak neskutečná — zvláště za nynějšího směru americké zahraniční politiky — že myslím, že bude snažší dostat se na Měsíc, než osvobodit Československo bez světové války. A pomoci války — to už nebude, kdo by se vrátil, a nebude kam.

Židé vydrželi v emigraci dva tisíce let, ale židovství bylo náboženstvím a vírou, které se téměř neměnily vlivem řeči a mravů okolních národů. Ale tato emigrace — česká, maďarská, polská — skončí zastarutím jedné generace. Dejme tomu, že za deset let bude Československo svobodné. Vaše děti budou téměř dospělými Američany a těžko říci, zda by se vůbec ještě chtěli vrátit do ČSR, a kdyby se vrátili, zda by si zvykli na tamější podmínky.

Já bych rozhodně radila každému, aby přijal nové občanství, když ne k vůli sobě, teda k vůli dětem. Podívejte se na ruskou emigraci z dob komunistického převratu. Co z ní zbylo? Snad se mi snadno mluví. Sedím ve své vlasti a to není fráze. Vždyť mluvím jen hebrejsky, píš v té řeči, vychovávám v ní svou dceru, znám každý kout v zemi. .

Ruth Bašan, Haifa, Israel

Vážená redakce, pan Pavel Berka ve svém článku Proč nepovstali se zařadil do početné skupiny těch, kteří se snaží náš postoj za maďarské revoluce omlouvat za každou cenu. Argumentuje mimo jiné, že povstání nebylo možné provést, protože v Praze zatklí osmičlennou skupinu pro přípravu demonstrací, po ulicích chodily hlídky ozbrojené samopaly, vojáci měli pohotovost atd. Panu Berkovi ale uniklo, že v Maďarsku byla učiněna též podobná opatření a přesto k povstání došlo. Maďarští vojáci, kteří též měli pohotovost, okamžitě byli posláni k potlačení demonstrací (Budapešť 23. října 1956) a když přijeli na místo, přidali se k lidu! Předpokládá snad pan Berka, že naši vojáci, kteří tehdy měli pohotovost, by do lidu stříleli? Policie

i milice snad ano, ale rozhodující zůstává, ke komu se přikloní armáda, jak jsme viděli v příkladu Maďarska. Já myslím, že jsme nepovstali proto, jelikož jsme neměli tak odvážly jako Maďaři. Proč se stydět za pravdu?

M. Z. Berwyn, Illinois

Vážení, posílám předplatné a děkuji. Jsem se Zapisníkem spokojen, a s čím ne, to zapomenu. Máte velkou přednost. Zabýváte se přítomností a přemýšlíte o budoucnosti. Nežijete ze slávy, pro někoho pochybné; bývalých prezidentů a ostatních mrtvých, jak až dosud činí naše emigrantská hierarchie, nemajíce vlastních schopností a živce, co mělo být již dávno zapomenuto.

Rád bych věděl, kdo všechno stojí za Zapisníkem, kde bych dostal Dobročinný večírek, Hořké verše atd. Můj známý byl . . . v Československu. Mluvil tam se všemi vrstevami lidu. Jeť skorem jedním z nás a protože měl skutečný zájem, přinesl zprávy skutečné o všem. Zajímá-li se, mohl bych napsat, co přinesl. Pro článek bych to neupravoval, protože na to nemám čas. Můžete napsat, o co by byl zájem. . . Názor domova na emigraci jest ve všech vrstvách stejný: opovrhují téměř s tak zvanou politickou emigrací, mají však ta nejlepší slova a uznání pro ten druhý druh emigrace. Utěšují se s ní, přejí každému, kdo odešel, a váží si i jejích přilůženstva. Nyní jednu prosbu: nepřipust'te, aby se jednotlivci hádali a polemisovali v Zapisníku o článcích, které uveřejňujete. Zabíhali byste je. Každý si může svůj názor nebo zlost vyříditi dopisem pisateli.

S pozdravem Váš E. S., California

Vážení přátelé, přikládám šek za váš Zapisník, který plní v podstatě to, co svým čtenářům slibli: nezávislost a střízlivost. Udržte-li dosavadní linii i hodnotu příspěvků, budete mít jistě dost čtenářů. (To ovšem neznamená, že bude také dost předplatitelů, že?)

S recensí mé knížky Hořké verše jste si sice moc práce nedali, ale i tak za ni děkuji. . . Ve veškeré autorské skromnosti se domnívám, že tam jsou verše, které mají co říci právě exilu.

Hoďné zduar a trpělivosti přeje
Váš Pavel Javor

TRAIT-CARRE DEVELOPMENT CORP.

372 ST. CATHERINE STREET WEST

SUITE 308 — MONTREAL Que.

TEL. UN 6-6814

Máte-li v úmyslu investovat málo peněz s velkým výdělkem — obraťte se s důvěrou na naše zástupce, kteří vám rádi poradí. Investice pouhých sto dolarů stačí vám k tomu, abyste se stali majiteli vlastního domova v jedné z nejlepších částí montrealského okolí.

ZÁPISNÍK 1958

c/o UNIVERSUM PRESS CO.

15 Vandewater Street,

NEW YORK 38, N. Y. — USA

Return postage guaranteed

FUR STUDIO INC.

372 ST. CATHERINE STREET WEST

SUITE 308 — MONTREAL Que.

Výroba všech druhů kožšinových výrobků evropských i amerických stylů — Všeobecně uznávaná vedoucí firma v Montrealu — Výhodné platební podmínky na základě osobní dohody.

TEL. UN 6-6814